

14. Dlouhá cesta ke kolapsu. Konec říše, nad níž nezapadalo slunce*

Josef Opatrný

Když v polovině šedesátých let 16. století potvrdili Španělé výpravou Miguela Lópeze de Legazpi starší ambici zahrnout do své koloniální říše Filipíny, změnilo se v realitu úsloví používané již za Karla V., vládce obrovského, námořní expanzí vytvořeného útvaru (Parry, 1981), o říši, nad níž nezapadá slunce. Její součástí byly državy španělských Habsburků v Evropě, opěrné body v severní Africe, formálně pak celý americký kontinent a nyní také Filipíny a další ostrovy v Tichomoří. Hospodářská hodnota Filipín nebyla sice velká, souostroví však leželo u břehů bohaté Asie a o jejich strategické hodnotě nebylo možné pochybovat. Mělo-li Španělsko co do rozmístění kolonií a opěrných bodů ve světě konkurenta, bylo jím sousední Portugalsko. Jeho državy a obchodní stanice na africkém a asijském pobřeží, ostrovy koření u břehů jihovýchodní Asie a břehy Brazílie přinášely sice velké příjmy do královské pokladny, teritoriálně ani co do hospodářských možností se však nemohly španělské říši rovnat.

Nebylo to jen americké stříbro a zlato, které změnily cenové relace v Evropě, či obchod s produkty plantážní ekonomiky, jenž proměnil ekonomiku euroamerického prostoru (Hamilton 1934, Elliot 1970, Chaunu 1977, Bulmer-Thomas, Coatsworth, Cortés Conde 2006). Kontakty mezi Evropou, Amerikou a Afrikou poznamenávala nutnost dodávat na plantáže Nového světa pracovní sílu a obchod s otroky zajistil - podle některých historiků - prostředky pro rozvoj ekonomiky západoevropských zemí a financování průmyslové revoluce (Williams 1994, 98-107). Španělská dominance v Americe trvala jen několik desetiletí, protože pyrenejská mocnost nebyla schopna celý kontinent

* Tento text vznikl v rámci výzkumného záměru MSM 0021620824 MŠMT.

kolonizovat a musela akceptovat aktivity konkurentů. Ti se zpočátku snažili získat podíl na bohatství Nového světa podloudným obchodem spojeným často s piráctvím, později začali s kolonizací okrajových území mimo kontrolu španělské a portugalské koruny, což obě země mlčky tolerovaly; Cromwellova ambice ovládnout některé bohaté španělské kolonie nicméně skončila neúspěchem a Anglie získala v roce 1655 pouze Jamajku.

V téže době začala Francie s kolonizací západní části Španělska a některých dosud neobsazených a málo významných ostrovů v karibské oblasti, Španěly nekolonizovaných území na severu Jižní Ameriky se zmocnily další evropské mocnosti. Tento fakt ale nic neměnil na skutečnosti, že španělská monarchie nadále ovládala nejbohatší části kontinentu a že v jejích rukou zůstaly strategicky důležité karibské ostrovy, které jí zaručovaly bezpečnou kontrolu přístupů k přístavům Nového Španělska a Peru.

Jednou z důležitých příčin defenzivní politiky Španělska v 17. století v Americe byla jeho angažovanost v evropských záležitostech, kládoucí značné požadavky na ekonomiku monarchie, jež procházela krizí postihující postupně a s různou silou jednotlivé části Pyrenejského poloostrova.

Značné znepokojení vyvolával v této souvislosti ve Španělsku klesající podíl drahých kovů v nákladech lodí plujících mezi Evropou a Amerikou. Příčinou byl úpadek těžby zlata a stříbra v obou amerických místokrálovstvích, třebaže byla objevena nová ložiska stříbra Chihuahua, San Luis Potosí a v Nové Galicii. Také v Peru otevřeli nové doly - především v Oruro a Pasco; na druhé straně výrazně klesla těžba v Potosí. Velkým příslibem do budoucna se naopak jevila bohatá naleziště rtuti v Huancavelica, slibující dokonalejší extrakci stříbra z rudy starých i nově otvíraných dolů.

Pozvolný ústup Španělska ze slávy za vlády Habsburků v 17. století dospěl k dramatickému momentu v roce 1700, kdy bez dědice zemřel Karel II. Jeho smrtí započal konflikt známý jako válka o dědictví španělské. Francie i Rakousko tehdy s odkazem na příbuzenské vztahy k Habsburkům ve Španělsku podle očekávání ohlásily, že mají zájem o španělskou korunu; již od 90. let ostatně hledaly pro toto střetnutí spojení. O výsledek sporu jevíli veliký zájem nejen přímí účastníci, ale celá evropská politická veřejnost. Spojení Španělska a jeho ohromných držav v celém světě s jednou ze dvou mocností soupeřících o kýžené dědictví by znamenalo kardinalní změnu mocenských poměrů v Evropě i ve světě a vznik velmoci, která by neměla ve světovém měřítku rovnocenného soupeře. Tato představa musela zneklidňovat především Anglii. Ostrovní stát proto do francouzsko-rakouského soupeření roz-

hodně vstoupil a podstatnou měrou ovlivnil jeho výsledek, který předznamenal další vývoj v atlantickém prostoru. Utrechtským mírem z roku 1713 připadl španělský trůn Bourbonům, kteří však museli slíbit, že se Španělsko a Francie nikdy nespojí pod vládou jednoho panovníka. Část stávajících španělských držav v Evropě převzali rakouští Habsburkové a svou odměnu za zprostředkování míru dostala také Anglie, respektive - od roku 1707 - Velká Británie: jednalo se o dva strategické body ve Středomoří, Menorku a Gibraltar, a také právo zásobovat španělské kolonie v Americe otroky a udržovat legální obchodní kontakt se španělskými koloniálními přístavy, byť ve velmi omezeném rozsahu.

Nástup nové dynastie na španělský trůn přinesl ambici zlepšit ekonomický stav říše a zefektivnit správu v metropoli i v koloniích; důležité bylo rovněž zvýšení příjmů do královské pokladny. První opatření mířila ke zkvalitnění měny, při čemž mělo hrát velkou roli zvýšení těžby drahých kovů v Americe. Zkušenost s válkami z počátku století pak vedla korunu k reformám v oblasti vojenství, další reformní úsilí mířilo k racionalizaci a profesionalizaci správního systému. V tomto případě si reformátoři uvědomovali, že chybí důkladná analýza stávajícího stavu v koloniích, a připravovali inspekce, které by zjistily podmínky přímo na místě. Španělé chtěli zavést francouzský systém intendantur, kdy v čele úřadu stáli dokonale připravení profesionálové a kdy se posílila vazba místní administrativy na centrální orgány.

Reformní snahy ovšem brzdila komplikovaná mezinárodní situace. Na konci 30. let propukl konflikt mezi Británií a Španělskem v koloniích. Tzv. válka o Jenkinsovo ucho přerostla v Evropě ve válku o rakouské dědictví, kde hlavní protivníci - Rakousko a Prusko - vytvořili koalici, které se však podstatně změnilo po skončení konfliktu. Porážené Rakousko, zklamané britským spojencem, přešlo do tábora Francie svázané s bourbonským Španělskem tzv. rodinnou smlouvou.

Rok po změně aliancí začala sedmiletá válka. Zatímco Británie a Francie válčily o americké vnitrozemí a o kontrolu říčního systému, jejich spojenci, Prusko v prvním případě a Rakousko v případě druhém, usilovali o potvrzení či revizi výsledků války o rakouské dědictví. Španělsko, které vstoupilo do konfliktu až poté, co Francie prohrála v zápase o Kanadu, nemohlo výsledek války v Americe zvrátit a utrpělo naopak těžké ztráty, jež dále oslabily jeho pozici na mezinárodní scéně a negativně ovlivňovaly politický i ekonomický vývoj v samotné monarchii. Cílem útoku britských královských oddílů i místních miličních jednotek v Americe se staly ekonomicky a politicky nevýznamné osady na Floridě a také jeden ze symbolů bohatství španělských kolonií na západní hemisféře - atlantický terminál transatlantické trasy stříbrných flotil a jeden z nejdůležitějších přístavů impéria - Havana.

Obr. 1. Simon Bolívar na rytině z 19. století.

Havanské pevnosti ale nesplnily očekávání a na počátku srpna 1762 podepsali španělští a britští důstojníci dohodu o předání města. Havana zůstala v rukou Britů několik měsíců, během nichž probíhal intenzivní obchod mezi kreolskými producenty tabáku a cukru a dodavateli britského průmyslového zboží (Parcero Torre 1998, Böttcher 2007). Kubánský historik Leví Marrero, jenž podrobil pečlivému zkoumání údaje o britském obchodu v Americe této doby, došel k jednoznačnému závěru. Havana se stala jedním z nejvýznamnějších obchodních partnerů Londýna s 20% podílem na celkové obchodní výměně s nebritskými koloniemi na západní hemisféře (Marrero 1978, 121).

Důvody vrácení Havany Španělům zaměstnávají již celé generace historiků. Klasickým zdůvodněním byl odkaz na argumentaci britských diplomatů z doby jednání o podmínkách pařížského míru. Vyjednávači srovnávali strategický význam Havany a Floridy. Florida měla podle těchto úvah pro Británii větší význam než Havana, protože zaručovala bezpečnost nejmladší britské kolonie na východním pobřeží kontinentu, Georgie. Pokud britští emisaři skutečně takto uvažovali, projevíli mimořádnou krátkozrakost. Měli by nepochybně pravdu z pohledu Georgie, ale zcela by přehlédli význam Havany. Kontrola Havany zaručovala dohled nad přístupem k pobřeží kontinentálních kolonií, což si uvědomovali již v 16. století velmi dobře v Madridu, a právě proto vynakládali na výstavbu havanských pevností takové prostředky. Moderní historiografie hledá za rozhodnutím Londýna vrátit Havanu Španělům tlak vlivné lobby plantážníků britských karibských kolonií a s nimi spojených londýnských obchodníků s cukrem. Tato skupina spatřovala v kreolské sacarocracii na Kubě nebezpečného konkurenta, jehož produkce by mohla zcela změnit podmínky obchodování s cukrem na Britských ostrovech, samozřejmě v neprospěch stávajících dodavatelů a prostředníků (Williams 1975, 101, Marrero 1978, 128).

Mírovou smlouvou z Paříže tedy Británie vrátila Havanu Španělsku, Madrid však ztratil Floridu a byl francouzským spojencem odškodněn za utrpěné ztráty Louisianou, obrovským územím zahrnujícím celé údolí Mississippi. Dlouhá hranice s koloniemi vítěze v sedmileté válce představovala jednu z vážných hrozeb pro budoucnost. V Londýně si uvědomovali, že poražení budou hledat cestu k revizi pařížského míru, a přijali opatření pro obranu nově získaných území. Utužení kontroly široké koloniální samosprávy královskými úředníky a snaha zvýšit příjmy koruny z kolonií ale vyvolal vlnu odporu. Od počátku 70. let tak rostlo napětí mezi metropolí a koloniemi, vrcholící v roce 1775 srážkami královských oddílů a koloniální milice. V červenci roku 1776 přijali zástupci kolonií prohlášení o nezávislosti a o unii.

Velkým cílem amerického kontinentálního kongresu bylo získat podporu od největšího konkurenta Británie na světové scéně, tj. francouzských Bourbonů. Francie, podobně jako Španělsko, ovšem s jejich otevřenou podporou dlouho váhala. Bylo tomu tak především proto, že se průběh střetnutí zpočátku nevyvíjel ku prospěchu stoupců americké nezávislosti. Teprve poté, co do Paříže dorazily zprávy o vítězství kontinentální armády v bitvě u Lexingtonu a o zkáze Burgoynovy armády, Paříž své rezervované stanovisko změnila a uvěřila ve vojenskou schopnost představitelů mladé republiky a možnost uskutečnění jejich plánů. Od počátku roku 1778 proto začala poskytovat americkým vzbouřencům skutečně pomoc, stejně jako Španělsko, které vyslalo k podpoře kontinentální armády i své vojenské jednotky.

V Paříži ani v Madridu si zjevně neuvědomovali, že podporou vzbouřených kolonií ohrožují vlastní koloniální panství v Americe. Nakonec byla snaha španělské a francouzské koruny oslabit nepřítel ze sedmileté války korunována úspěchem. Británie část svých amerických kolonií ztratila, vznik nezávislé republiky se ovšem stal již v 80. letech pro část obyvatel španělských kolonií v Americe přinejmenším impulzem k přemýšlení o jejich vztahu k evropské metropoli. V prvním období to platilo zejména pro ty, kdož měli s realitou teď již bývalých britských kolonií v Americe osobní zkušenost, jednak díky starším kontaktům, intenzivně studovaným teprve v posledních desetiletích (McNeil 1985), jednak díky osobní zkušenosti některých kreolských příslušníků španělských jednotek vyslaných Madridem na pomoc britským koloniím bojujícím za samostatnost, což platí především o jednom z protagonistů válek za nezávislost Latinské Ameriky - Franciscu Mirandovi (Hernández González 2006).

Výsledky sedmileté války přitom neinspirovaly Madrid a Paříž jen k úvahám o odvetě, ale, zejména Bourbony v Madridu, také k návratu k reformním plánům. Ve druhé polovině 60. let tak odjížděli do kolonií inspektoři, aby studovali místní situaci a navrhovali konkrétní reformní kroky. Právě v této době se pro zámořské části španělské říše začal používat stejně jako ve Francii výraz *kolonie* namísto starší praxe, kdy úřední dokumenty hovořily o „*reinos americanos*“, amerických královstvích.

V první polovině 16. století ustavila španělská koruna v Americe dvě místokrálovství, Nové Španělsko a Peru, členěná na menší celky. V jejich čele stáli místokrálové a guvernéři, jmenovaní na dobu určitou panovníkem z příslušníků španělské aristokracie. Místokrálovství byla spravována podle zvláštních zákonů, za jejichž tvorbu odpovídala Rada pro Indie, poradní sbor koruny pro otázky zámoří. Zákony a de-

Obr. 2. Cesta do Bogoty na rytině z počátku 19. století.

krety, vydávané ve velkém množství, formulovali většinou právníci, kteří v Americe nikdy nebyli a vůbec neznali místní realitu. Praktické uplatňování jejich výtvorů záviselo do značné míry na nejvyšších představitelích správy či soudních dvorů, u nichž působili často právníci kreolského původu, čímž se otvírala koloniální elitě možnost interpretovat zákony a předpisy „po svém“. Formálně sice koruna zakazovala svým reprezentantům kontakt s místními elitami na jiném než přísně úředním základě, skutečnost však byla jiná. Elity si dokázaly najít k novým úředníkům cesty, využívaly své rostoucí ekonomické moci ke korumpování koloniální administrativy a ovlivňování jejího rozhodování ve svůj prospěch. Stejný efekt mělo působení příslušníků kreolských elit ve funkcích členů poradních orgánů koruny přímo v metropoli. Funkčnost administrativního aparátu zhoršovala praxe prodávání úřadů na úrovni nižších správních celků a municipií (Polišenský 1979, 100nn). Všechny tyto problémy zmiňovali inspektori ve svých zprávách a navíc konstatovali, že stávající místokrálovství nelze vzhledem k jejich velikosti a různorodosti z jednoho centra efektivně spravovat. Koruna proto v 70. a 80. letech pokračovala v reformách přerušovaných válkami. Bez velkých problémů rozčlenila velké cel-

ky do menších jednotek. Místokrálovství Peru rozdělily královské dekrety na vlastní místokrálovství Peru, Novou Granadu na severu a místokrálovství La Plata na jihu kontinentu.

Ještě před ustavením nových místokrálovství přinesl v roce 1767 královský výnos v metropoli i v koloniích velkou změnu: vypovězení jezuitského řádu ze všech španělských držav. Řada historiků spojuje tento akt se snahou koruny posílit moc státu v oblasti vztahů církve se státem, kde jezuité patřili k horlivým obráncům zvláštních práv církve (Rodríguez 2000, 349nn). Další autority zdůrazňují zájem koruny na obrovském pozemkovém majetku řádu, který propadl po jeho vypovězení, přinejmenším formálně, koruně. Nechybí ani odkazy na snahu omezit vliv řádu při výchově mladé generace, jezuitské koleje lákaly kvalitou svojí výuky jak studenty v metropoli, tak v koloniích. Deportaci příslušníků řádu prováděla armáda, která ji dokončila během několika měsíců. Jezuity v misijních farnostech nahradili františkáni, na kolejích a univerzitách nastoupili členové dalších řádů, popřípadě světské osoby. Zklamání ovšem čekalo iniciátory vypovězení řádu v ekonomické oblasti. Nesplnily se totiž naděje na nalezení velkého množství hotových peněz, deportace jezuitských správců navíc narušily obchodní vazby s odběrateli zboží řádových statků, jejichž movitý majetek rozchvátili často sousedé. Ti se zmocnili i opuštěné půdy, již až po letech začala vymáhat koloniální administrativa, shledávající se značnými obtížemi i zcizené movité předměty. Podle některých historiků přivedla část kreolských statkářů k opozici vůči Španělsku či dokonce úvahám o nezávislosti právě snaha koruny získat zpět ztracený majetek jezuitského řádu (Batllori 1953, *passim*, Polišenský 1979, 234).

Jak zřízení nových místokrálovství, tak vypovězení jezuitů proběhlo velmi rychle a bez větších problémů; reformy v dalších oblastech pokračovaly pomaleji, ale jejich zavádění ukazovalo, že bude přinejmenším na přechodnou dobu narušena možnost kreolských elit ovlivňovat politiku nejvyšších představitelů koruny v zámoří. Ve vojenské oblasti připravila reforma kreoly o možnost kontrolovat milice, jejich velitelé měli být nadále profesionální vojáci z metropole, přičemž stálá přítomnost pravidelných vojenských oddílů v koloniích navíc význam milic výrazně zmenšila (Kuethe, Marchena 2005, 14nn). Tyto ztráty nevyvážilo ani odstranění obchodních překážek mezi jednotlivými španělskými koloniemi v Americe a jejich kontakt s metropolí, kde Cádiz ztratil monopol na obchod s americkými přístavy.

Obchod kolonií poznamenala ještě jedna skutečnost - válka v Atlantiku, která podstatnou měrou ovlivnila situaci v regionu. Vzhledem k britské námořní převaze nemohlo Španělsko udržet obchodní relace s vlastním i koloniemi a bylo nuceno rezignovat na mo-

Obr. 4. Mapa části generálního kapitanátu Chile z konce 18. století.

oblasti nedoznalo v oblasti legislativy postavení kreolů ve španělské Americe žádných změn, ani bourbonské reformy jim nezaručily rovnoprávný přístup k nejvyšším koloniálním úřadům, respektive nezměnily nic na situaci, kdy žádný kreol nemohl zastávat nejvyšší úřady nejen místokrálovství, ale ani generálních kapitanátů či gubernií, v hospodářské sféře pozice kreolů podstatně posílily. Třebaže jim i nadále zůstával uzavřen svět velkého obchodu - americké zboží mohly přepravovat do Španělska oficiálně jen velké obchodní domy z poloostrova -, výrobní sféru prakticky ovládla kreolská elita.

Osmnácté století přineslo expanzi koloniální ekonomiky. Těžbu drahých kovů i nadále kontrolovali podnikatelé z metropole a z pochopitelných důvodů úředníci koruny, zemědělská výroba však přešla do rukou kreolských statkářů. Nejen španělský, ale i celý západoevropský trh oceňoval klasické produkty Nového světa, tedy především třtinový cukr a tropická dřeva. Již v průběhu 17. století přivykla západní Evropa některým americkým komoditám - kakau, vanilce a tabáku - a požadovala stále větší dodávky přírodních barviv, indiga a košenily, jejichž význam rostl i v 18. století, stejně jako význam kůže a loje polodivokého hovězího dobytka z Nového Španělska, Venezuely a z pamp v její jižnější části americké koloniální říše. Osmnácté století rozšířilo nabídku amerických plantáží o další mimořádně lukrativní komoditu. V Evropě totiž rostl zájem o kávu. Přes nizozemské experimenty s pěstováním kávovníku ve sklenicích si obchodníci záhy uvědomili, že podstatně perspektivnější cestu spolehlivého zásobování trhu představuje zakládání kávovníkových plantáží v koloniích. Během krátké doby existovaly na karibských ostrovech a v některých regionech pevniny stovky kávovníkových plantáží, přinášejících majitelům obrovské zisky.

Jistou brzdou zvětšování plochy především třtinových plantáží ovšem představoval nedostatek pracovních sil, řešený dovozem otroků z Afriky. V 18. století jich bylo dovezeno na americké plantáže nejvíce. Z uváděných přibližně deseti milionů Afričanů prodaných na trzích s otroky na západní hemisféře během necelých čtyř století činil podíl 18. století přibližně šest milionů; z velké části směřovali otroci do Brazílie a na karibské ostrovy (Eltis 2001, 44, Meisner, Mücke, Weber 2008, 47n).

Kromě již zmíněného efektu tohoto obchodu pro společnosti, které se na tento druh podnikání orientovaly především na Britských ostrovech, ovlivňovala početná vrstva nesvobodné pracovní síly také americký trh s potravinami a nabízela majitelům stád hovězího dobytka zvýšení jejich zisků. Kůže a lůj totiž po celé koloniální období představovaly pro chovatele dobytka hlavní obchodovatelnou komoditu. Maso nacházelo vzhledem k problémům s dopravou v čerstvém či alespoň požitelném stavu odbyt pouze na místním trhu.

Rostoucí počet nesvobodných pracovníků na plantážích bylo na jedné straně nutné živit, na straně druhé však otroci nemohli rozhodovat o ničem, ani o podobě svojí stravy. Až do 18. století, doby velkého růstu poptávky po koloniálních produktech, majitelé plantáží často přidělovali otrokům část horší půdy, aby si zde pěstovali zemědělské plodiny pro vlastní potřebu. Pozdější snaha využít pro pěstování třtiny či kávovníku každý vhodný kus plantáže přinesla nutnost

potravin pro otroky kupovat. Nejlevnější a nejdostupnější komoditou se staly solené ryby nebo solené maso, jejich rostoucí objemy směřovaly z laplatské oblasti na brazilské plantáže a z Venezuely či Střední Ameriky na karibské ostrovy. Maso z tisíců poražených dobytčat, která do této doby ponechávali členové loveckých brigád divokým zvířatům na nedozírných pastvinách, nacházelo umístění na trhu; *saladeras*, nasolovací dílny, se staly důležitou součástí ekonomiky některých kolonií. Nejenže zpracovávaly maso, potřebovaly velké množství soli, ale také dřeva na sudy a železa na obruče, čímž podněcovaly rozvoj řemesel. Druhá polovina 18. století přinesla také rozmach výroby bavlněného a vlněného textilu z místních surovin, které jinak představovaly opět důležité exportní produkty (Garavaglia 2000, 109nn, Miño Grijalva 2000,178).

Rostoucí bohatství kreolské elity přispívalo k růstu jejího sebevědomí tím spíš, že se jejím představitelům dostávalo stále lepšího vzdělání na školách v regionu i na evropských a amerických univerzitách a možnosti kontaktu s politickým, kulturním, společenským i ekonomickým životem ve Spojených státech i v evropských zemích. Tato elita tak podporovala a často iniciovala opatření koloniálních i centrálních úřadů, mířící ke zlepšení vzdělávacího systému na všech úrovních, tedy budování sítě základních škol na straně jedné a modernizaci univerzit na straně druhé. Kromě klasických oborů nabízených místními vysokými školami (teologie, filozofie, práva či v optimálním případě matematika) dostávali zájemci o univerzitní vzdělání možnost studovat fyziku, chemii, botaniku, živé jazyky atd. Studenti a absolventi koloniálních univerzit odjížděli do Evropy a Spojených států, aby tu navštěvovali přednášky na pařížské Sorbonně či polytechnice, stejně jako na školách v Londýně, Salamance, Bostonu či Pittsburghu.

Příslušníky své společenské vrstvy informovali o zkušenostech nejen obsáhlou osobní korespondencí, ale také listy zasílanými novinám a časopisům vycházejícím v koloniích, zpravidla péčí různých společností financovaných bohatými producenty cukru, kávy, barviv či bavlny. Velmi často se v dlouhých titulech listů objevovala slova literární či obchodní. Jako první začaly pravidelně vycházet noviny na začátku 90. let 18. století v místokrálovství Peru - *El Mercurio Peruano de historia, literatura y noticias públicas*, následované titulem *El Papel Periódico de la Ciudad de Santa Fé do Bogotá* a *Papel Periódico de la Habana*. Všechny si ce zmizely během několika málo let, ale to již vycházely další listy, jejichž počet pozvolna narůstal. *Las Primicias de la cultura de Quito*, *Gaceta de Guatemala*, *El Correo curioso, erudito, económico y mercantil de la Ciudad de Santa Fé do Bogotá* a další podléhaly cenzuře koloniálních úřadů a při-

Obr. 5. Plachetnice na Atlantiku na mapě ze 17. století.

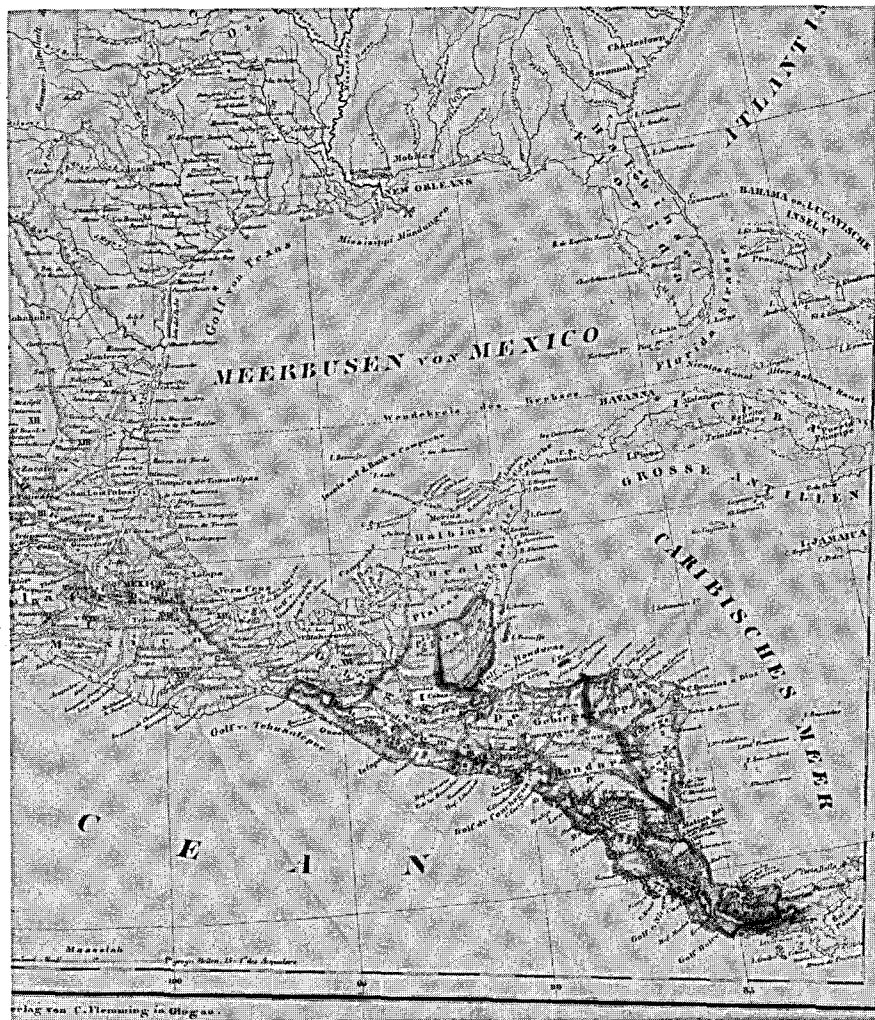
nášely hlavně hospodářské informace, především zprávy o pokrocích v zemědělských technikách, o nových odrůdách plodin, zejména cukrové třtině či kávě, a také o lepším skladování a zpracování plodů. Pozornost věnovaly též pokroku v dopravě, možnostem stavby nových komunikací v podobě silnic použitelných i v době dešťů a na přelomu století také otázce budování kanálů, na prvním místě průplavu spojujícího vody Atlantického a Tichého oceánu. Noviny přinášely i články o historii příslušného regionu, kulturních událostech a zejména recenze literárních či filozofických děl, jejichž autoři prokazovali vysokou vzdělanost vrstvy, pro niž psali. Sledovali přitom produkci španělskou stejně jako francouzskou či britskou; právě v recenzích často glosovali politické události, jimž nemohli věnovat širší úvahy, protože by pravděpodobně zasáhla cenzura.

Swědectvím o atmosféře v koloniálních přístavech byly i inzertní rubriky. Kapitáni v nich nenabízeli jen standardní náklad svých lodí, otroky či výrobky evropských manufaktur, ale i noviny z evropských

metropolí či literární nebo vědecká díla. Nechyběl ani symbol osvíceného 18. století - francouzská „Encyklopedie“. Sám tento fakt byl příznačný. Španělská inkvizice již sice ztratila valnou část vlivu, jednou z mála sfér, které jí zůstaly, byl ale dohled nad publikovanou a dováženou literaturou. Každoročně tak vznikly seznamy zakázaných knih, na nichž „Encyklopedie“ figurovala na jednom z prvních míst. To však evidentně nevadilo ani inzerentům ve španělských koloniálních přístavech, ani zájemcům o vrcholné dílo evropského osvícenství. Tyto příklady zpochybňují tvrzení o tvrdé cenzuře a zdají se potvrzovat závěry Jaimeho Rodrigueze, který považuje cenzuru za sporadickou a inkonzistentní, přičemž argumentuje myšlenkami Thomase Painea, které se v koloniích šířily bez jakýchkoli překážek (Rodriguez 1998, 38).

Přítom není nejmenších pochyb, že to byly právě texty Thomase Painea publikované v roce 1775, které sehrály mimořádnou roli v počátečních měsících války amerických osadníků za nezávislost. O průběhu samotné války ovšem kreolové ve španělské Americe číst v místním tisku z pochopitelných důvodů nemohli, první noviny se objevily až po jejím skončení. Přesto sledovali tuto událost v tisku španělském, který s bojem vzbouřenců proti nepříteli španělských Bourbonů sympatizoval (García Melero 1977, *passim*). Radikalizaci Velké francouzské revoluce již mohli sledovat čtenáři novin vycházejících v Havaně, Mexiku či Limě, jejichž autoři psali z pozic katolického monarchistického Španělska. Jejich názory bezprostředně ovlivňovaly maximálně několik tisíc lidí, více čtenářů patrně noviny v koloniích neměly. Seznam předplatitelů a dárců noviny periodicky uveřejňovaly; nefigurovali v něm jen kreolští statkáři či advokáti, ale také představitelé koloniální administrativy a vysocí církevní hodnostáři reprezentující často místní univerzity.

Šíření informací tisku mimo okruh bezprostředních odběratelů napomáhala instituce tzv. tertulií, původně rodinných akcí koloniální i metropolitní společnosti při různých příležitostech. Ve druhé polovině 18. století se tertulie staly společenskými akcemi, na nichž diskutovali příslušníci elity o kulturních, vědeckých i politických událostech. Na přelomu století napodobovaly příslušnice koloniální elity španělské aristokratky pořádající v madridských palácích schůzky, navštěvované předními osobnostmi veřejného života metropole (Pérez Sánchez, Sayre 1989, *passim*). Přítom se snažily pro své diskuze získat prominentní osobnosti koloniálního života. Na méně prestižních akcích podobného druhu se scházeli k diskuzím příslušníci různých profesí - obchodníci, právníci či akademici. Politické diskuze ale nebyly omezeny jen na příslušníky elity scházející se v soukromých domech. Od 70. let se ve španělských koloniích objevovaly kavárny, kam přicházeli přinejmenším někteří z návštěvníků právě kvůli diskuzím o různých lokálních otázkách.

Obr. 6. Střední Amerika na mapě z 20. let 19. století.

kách a také o obecnějších problémech. Tyto diskuze se neodehrávaly jen v zařízeních hlavních měst místokrálovství, ale, s malým časovým odstupem, i v provinčních městech (Olmos Sánchez 1989, 277n.)

Větší význam než diskuze na tertuliích či v kavárnách měly pro kreolskou společnost a budoucnost kolonií aktivity společností, které poskytovaly finance na vydání zmiňovaných novin a časopisů. Nezůstávaly jen u financování prvních tiskovin. Nesly zpravidla název Společnost přátel vlasti či nějakou jeho modifikaci (Shafter 1958,

passim). Jejich zakladatelé se ve svém počínání inspirovali evropským příkladem. Patřili zpravidla k místní elitě, vlastnili rozsáhlé plantáže a při zakládání společností zdůrazňovali svůj zájem o ekonomické otázky. Členové těchto společností ovšem záhy rozšířili záběr působnosti svých organizací na kulturní a do jisté míry i politickou oblast a diskutovali o nejrůznějších problémech. Velkou část diskuzí věnovali otázkám podpory zemědělství, obchodu i průmyslu, zavádění nových plodin, technologií strojů atd. Julio LeRiverend je nazýval „branimi reformismu v oblasti ekonomiky a vědy“ (LeRiverend 1974, 263) a společně s dalšími autory jim přisuzoval velkou roli při prosazování modernizace ekonomiky kolonií, jejich vzdělávacího systému a vytváření sociálních sítí, které podstatnou měrou přispěly k sebeuvědomování kreolské společnosti.

Sociedad de los Amantes del país v Limě, *Sociedad de Bellas Artes de San Carlos* v Mexiku, *Sociedad Patriótica Literaria* v Buenos Aires, *Sociedad Patriótica de Amigos del País* v Quitu či *Sociedad Económica de los Amigos de País* v Havaně vyvíjely totožné aktivity. Vydávaly nejrůznější spisky, brožury a periodika. Obvyklá byla publikace zpráv v podobě tzv. *Memorias*, kde vycházely studie a informace o obchodu, perspektivních plodinách, klimatu i články o historii.

Společnosti pořádaly též tematické soutěže a zveřejňovaly vítězné práce o problematice komunikací, nové technice a o sociálních problémech spjatých s rozšířenými hazardními hrami, tuláctvím atd. Mezi členy kolovaly texty Deklarace o nezávislosti a o unii Spojených států amerických, Články konfederace či, po roce 1787, druhá americká ústava. Od konce 80. let to byly i překlady zásadního provolání Velké francouzské revoluce - Deklarace lidských a občanských práv. Formálně stával v čele společností nevolený prezident, zpravidla vysoký koloniální úředník, fakticky však určoval program volený výbor. Volbám si ce předcházely téměř vždy předběžné dohody, společnosti ale přesto představovaly instituce, v nichž získávala kreolská elita zkušenosti s jistou formou samosprávy a demokratické diskuze.

Rok 1791 přinesl další námět k přemýšlení. V jedné z nejbohatších kolonií západní hemisféry, na francouzské části Española vypuklo povstání otroků. Saint Domingue přitom bylo typickým příkladem plantážní ekonomiky. Devět desetin z půlmilionové populace tvořili otroci afrického původu či jejich potomci, jen v malé míře svobodné obyvatelstvo stejného původu. Tato část společnosti produkovala kávu, přírodní barviva a především cukr v takovém množství, že se ostrovu přezdívalo „cukřenka Evropy“. Třebaže majitelé plantáží prosluli obrovským bohatstvím, nejenže neměli možnost podílet se na politickém životě kolonie či metropole, ale navíc dobře věděli, že je metropolitní

Obr. 7. Uprchlý otrok, lovec uprchlých otroků a mladá Indiánka na rytině z 18. století.

zákony a ekonomická praxe připravuje o velkou část jejich zisků, plynoucích do kapes obchodníků a zpracovatelů koloniálních produktů. Když padla v červenci 1789 Bastila, vytvořili plantážníci ze Saint Domingue v Paříži vlastní klub a požadovali pro sebe stejná práva jako mluvčí revoluce.

Prohlubující se revoluční proces a útoky na instituci otrokářství vedly ke konfliktu mezi reprezentací revoluce a koloniálními plantážníky, v němž nakonec obě strany vyzbrojily otroky. Ti obrátili zbraně proti všem bílým na ostrově a po třináctileté válce dosáhli v roce 1804 nezávislosti. Události v Saint Domingueu přirozeně sledovali kreolové v těch koloniích, kde tvořili otroci velkou část populace, tj. především na karibských ostrovech a v Brazílii, kde výsledky povstání představovaly vážné memento při úvahách o použití zbraní v úsilí dosáhnout nezávislosti (González-Ripoll, Naranjo, Ferrer, Opatrný 2004, 84). Výsledek války neměl význam jen pro region, ale poznamenal vývoj v celém atlantickém světě (Franco 1965).

Kreolové ve španělských koloniích však v první polovině 90. let 18. století neočekávali s napětím jen zprávy o událostech na Saint Domingue. Dramatické novinky přicházely i z metropole. Poprava Ludvíka XVI. a Marie Antoinetty přivedla Španělsko do koaliční války proti revoluční Francii, která skončila pro Madrid podpisem basilejského míru v červenci roku 1795. Španělští Bourboni jím sice museli předat Francii i východní část Espaňoly, madridská diplomacie ztělesňovaná Godoyem však přesto považovala Francii za vlády Direktorata za přirozeného spojence. Toto spojenectví ovšem znamenalo konflikt s Británií, o čemž se Španělé přesvědčili po podpisu smlouvy ze San Ildefonsa v roce 1796.

Porážka španělského loďstva u San Vicente a opětovná ztráta Menorky nebyly jedinými důsledky francouzsko-španělské dohody. Hrozba britských lodí na Atlantiku paralyzovala obchod metropole a kolonií. Španělských lodí tak na konci století přijíždělo do přístavů v amerických koloniích Španělska stále méně a začaly zde převažovat lodě z Británie, popřípadě z neutrálních států, na prvním místě plachetnice rejdařů z USA. Do jednoho z nejdůležitějších koloniálních přístavů, do Havany, připlulo v roce 1797 celkem 781 lodí, z toho 381 s americkou vlajkou; v následujícím roce stoupl počet lodí na 800, severoamerických lodí bylo 416. V posledním roce století se počet lodí změnil jen nepatrně, činil 803, zato pokračoval rostoucí podíl lodí z USA - 558. V prvním roce 19. století byl tento nepoměr ještě výraznější: vedle 506 lodí amerických zde kotvilo jen 165 lodí s jinou vlajkou, včetně vlajky španělské (Moreno Friginals I 1978, 97n, Friedlaender 1944 128).

I to byl jeden z důvodů, proč si v Americe začala část kreolské společnosti, v této době jen jednotlivci nebo malé skupiny, klást otázku po smyslu spojení kolonií s metropolí, popřípadě se tázala po míře totožnosti evropských a amerických Španělů. V roce 1791 napsal peruánský rodák a z Ameriky vypovězený příslušník jezuitského řádu Juan

Pablo Viscardo „Dopis americkým Španělům“ (Viscardo 2007). V roce 1799 byl list publikován ve francouzském překladu, o dva roky později vyšel i španělsky a později se stal stálou součástí edic pramenů k dějinám latinskoamerického myšlení. S odvoláním na přirozená práva člověka Viscardo prohlašoval, že Španělsko sice v Americe dostalo své civilizační povinnosti, protože zde však již svoje možnosti vyčerpalo, mají američtí Španělé právo na svobodu. Dopis je považován za jeden z prvních projevů independentistického myšlení ve španělské Americe a opakovaně podrobován zevrubné analýze, naposledy v souvislosti s diskuzí k dvoustletému výročí válek za nezávislost Latinské Ameriky (Gutiérrez Escudero 2007, 323–343).

Pokud se část kreolské elity v koloniích vyjadřovala kriticky vůči koloniálnímu systému a se zájmem pročítala zprávy o událostech, které v dlouhodobější perspektivě ohrožovaly existenci španělské koloniální říše, objevili se v Americe ještě před koncem 18. století jednotlivci ochotní následovat příkladu obyvatel anglických kolonií z roku 1776 a začít s otevřeným bojem za nezávislost. V roce 1780 uvažovala v Chile spiklenecká trojice – dva Francouzi a jeden kreol – o nezávislé demokratické republice. V roce 1797 začali ve venezuelské La Guaira s konspirační činností José María España a Manuel Gual. Inspirovali se při tom myšlenkami španělského stoupence republikánského státního zřízení, obdivovatele díla francouzských encyklopedistů i Jeana Jacquese Rousseaua a překladatele „Deklarace lidských a občanských práv“ Juana Bautisty Picornella. Tento španělský pedagog byl spolu s dalším horlivým čtenářem francouzských osvícenců Josém Corderem vypovězen za své smýšlení do kolonií a čekal ve vězení v La Guaira na deportaci do místa určeného pobytu. Tady ovlivnil svými názory vrchního soudce v Marutě, osady nedaleko La Guaira, a přispěl k vytvoření spiklenecké skupinky, jejímž cílem bylo dosažení nezávislosti Venezuely. Spiknutí však bylo brzy prozrazeno a většina účastníků skončila ve vězení. Gual, España a Picornell unikli a našli útočiště na Curacau. España se po krátkém pobytu na Trinidadu tajně vrátil, ale nakonec padl do rukou úřadů i on. Vyšetřování případu trvalo až do roku 1799. Část obžalovaných byla odsouzena k dlouhým trestům na svobodě, España a několik dalších spiklenců skončilo na popravišti.

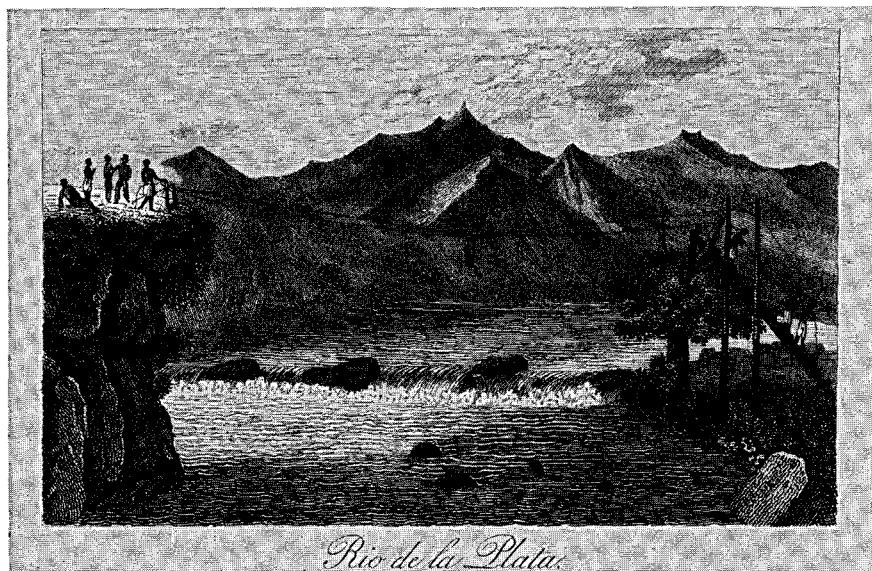
V roce 1799 došlo k další důležité události v Evropě: Španělsko uzavřelo s Francií druhou smlouvu ze San Ildefonsa. Napoleon jí donutil slabšího spojence postoupit Francii Louisianu, již považoval za zbraň v boji proti Británii. Oprávněně přitom soudil, že síla britské ekonomiky závisí do značné míry právě na rozsáhlém obchodu s ame-

rickým kontinentem. Louisiana se měla stát základnou francouzského vlivu a nástrojem oslabení britských pozic na západní hemisféře hned poté, co Francie skončuje s povstáním otroků na Saint Domingue. K tomu, aby mohl Napoleon vyslat na karibský ostrov své nejlepší jednotky, bylo třeba uzavřít s ostrovní velmocí mír, ve skutečnosti ovšem pouhé příměří. Smlouva z Amiensu se ale dotýkala i Španělska. Britové sice vrátili Madridu Menorku, tamní vláda ovšem musela potvrdit ztrátu Trinidadu, okupovaného Brity od roku 1797.

Události na evropském kontinentě ve druhé polovině 90. let 18. století a v prvních letech 19. století ukázaly další slábnutí španělského velmocenského postavení. V následujících letech se situace dále zhoršovala. Madrid upadal do stále větší závislosti na Paříži, což se projeвило zvláště po roce 1803, kdy Napoleon „vzdal svůj americký sen“. Ani elitní jednotky nedokázaly otrockou vzpouru na Saint Domingue potlačit. Bez problémů sice ovládly pobřežní rovinu, zůstaly však vystaveny přepadům partyzánských oddílů, decimovány navíc tropickými chorobami. Napoleon nehodlal přihlížet zkáze svých nejlepších jednotek a nařídil evakuaci ostrova. Ještě v roce 1803 prodala Francie Louisianu Spojeným státům, aniž by se ohlížela na protesty španělského spojence. V témže roce navíc donutila Bourbony podepsat novou dohodu o finanční pomoci Francii.

V roce 1804 vyhlásilo Španělsko Británii válku a v říjnu roku následujícího ztratilo v bitvě u Trafalgaru podstatnou část válečného loďstva. To znamenalo další ránu po obchod mezi americkými koloniemi a metropolí, který doznal další redukce. Napoleon se potom pokusil v roce 1806 vyhnat britské obchodníky z evropských přístavů kontinentální blokádou. Britským obchodním loďm byl zapovězen přístup do evropských přístavů a britské válečné lodi uzavřely v odpověď nepřátelským plavidlům Atlantik. Pokud tedy byly na přelomu století kontakty mezi přístavy Španělska a jeho amerických kolonií minimální, rokem 1806 ustaly úplně.

Rok 1806 ale nepřinesl jen kontinentální blokádu. Francisco Miranda, kdysi španělský voják bojující na straně stoupenců nezávislosti britských kolonií proti královským oddílům, později obchodník, kritik španělského kolonialismu a maršál francouzské revoluční armády, žijící od počátku 19. století v Londýně, usoudil, že přišel vhodný okamžik k boji za nezávislost španělských držav v Americe. Miranda udržoval kontakty nejen s britskými obchodníky se zájmy ve španělské Americe a s předními londýnskými politiky, ale také se širokým okruhem významných osobností politického a kulturního života atlantického světa přelomu 18. a 19. století. Španělský historik tohoto období

Rio de la Plata

Obr. 8. Most přes řeku La Plata na rytině z počátku 19. století.

Antonio Gutiérrez Escudero uvedl v úvodu edice Mirandových prohlášení některé z nich: George Washington, generál La Fayette, Alexander Hamilton, Samuel Adams, Henry Knox, Thomas Jefferson, James Madison, Thomas Paine, Danton, Carlos Dumouriez či Napoleon Bonaparte. Gutiérrez nezapomněl ani na Kateřinu Velikou, knížete Potěmkina či Friedricha II. (Gutiérrez Escudero, 2006).

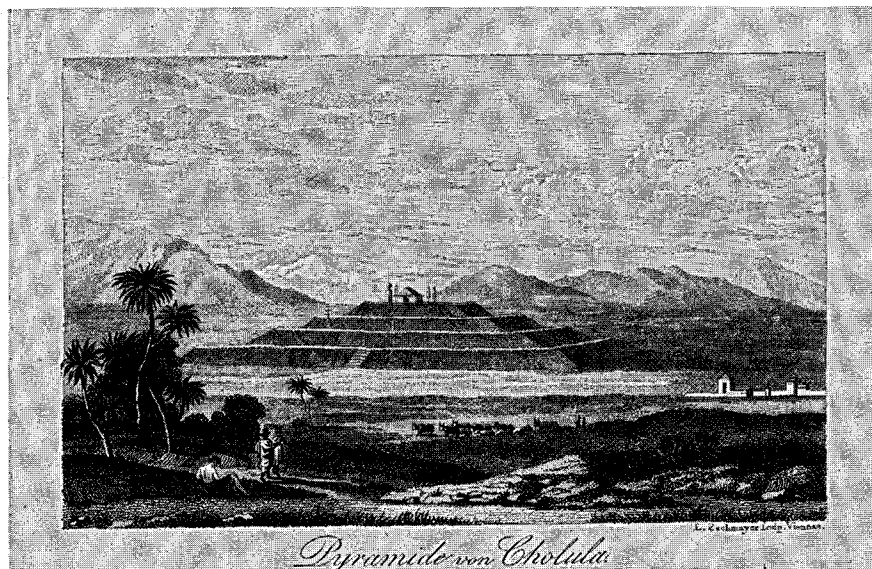
Venezuelský exulant zůstal ve spojení také s přáteli v koloniích, jimž nezbývalo než konstatovat přerušení hospodářských vztahů s metropolí. Miranda se tedy rozhodl odjet do Ameriky a s dvěma sty stoupenců nezávislosti zahájit boj za svržení koloniálního režimu. Na počátku srpna roku 1806 se po komplikovaném putování přes New York, Haiti, Barbados a Trinidad vylodila Mirandova skupina v La Vela de Coro na venezuelském pobřeží a Miranda adresoval jako velící generál kolumbijského vojska „národům obývajícím americko-kolumbijský kontinent“ provolání, jímž podle vlastních slov odpovídal na výzvy jeho obyvatel a vyslechl „stížnosti a nářky vlasti“. Den invaze přitom považoval za počátek nezávislosti světadílu, jehož synové budou moci předvést „všehomíru“ svého „šlechetného ducha“ (Miranda 2006).

Reakce místního obyvatelstva na vylodění ve Venezuele však přineslo organizátorovi akce zklamání. Venezuelští kreolové nebyli se situací v kolonii nespokojeni natolik, aby jeho invazní jednotku přímo podpořili, a zkušený voják racionálně usoudil, že za stávajícího stavu

věcí nemá jeho skupina naději na vítězství. Deset dní poté, co jeho lidé vstoupili na americkou půdu, zavelel Miranda k evakuaci a přikázal odplout na nizozemskou kolonii Arubu. Tady čekal více než rok posily, aby nakonec zamířil zpět do Británie. Jako symbol ozbrojeného boje za nezávislost španělských kolonií v Americe pak zůstal v následujících pěti letech příkladem pro kritiky španělské politiky na americkém kontinentě.

V polovině roku 1806 se v Jižní Americe vylodili přímo britští námořníci. Stratégové v Londýně rozhodli v době konfliktu s Francií obsadit jeden z nejdůležitějších přístavů francouzského spojence, Buenos Aires, přičemž spoléhali na neutralitu či dokonce sympatie kreolské společnosti. Její elita udržovala pevné kontakty s britskými obchodníky, jimž laplatští chovatelé dobytka dodávali hovězí kůže a odebírali britské průmyslové a luxusní zboží. Objem obchodu každým rokem narůstal a kreolové v Buenos Aires a jeho okolí dobře věděli, komu vděčí za prosperitu regionu. Posádky britských válečných lodí a příslušníci výsadekových jednotek tak mohli očekávat, že kreolské milice nepodpoří slabé královské oddíly určené k obraně města.

První hodiny akce potvrzovaly předpoklady tvůrců plánu. Místokrál Rafael de Sobremonte zvážil poměr sil, spolu s oddílem španělských vojáků Buenos Aires opustil a hledal útočiště ve vnitrozemí. Britové obsadili přístav a bez odporu postupovali do města. Tam narazili na jednotky milice, vedené francouzským důstojníkem ve španělských službách Santiagem Liniérem y Bremondem. Překvapení velitelé výsadku vydali rozkaz k ústupu do přístavu, kde se znovu nalodili na palubu válečných plavidel. Buenosaireská městská rada se silným zastoupením kreolů pak přijala bezprecedentní rozhodnutí. S odkazem na události posledních dnů, kdy nejvyšší úředník místokrálovství, zástupce koruny v regionu, opustil svěřené místo, zvolila do funkce generálního kapitána Santiaga Liniérse. Radní jednali v přímém rozporu se zákony, podle nichž jmenoval místokrále a generálního kapitána přímo panovník na doporučení Rady pro Indie. Kandidátem na nejvyšší úřady v koloniích se přitom mohl stát pouze španělský šlechtic narozený v metropoli. Liniérs neodpovídal ani jednomu z požadavků, prokázal však vynikající vojenské schopnosti, a to si zřejmě uvědomovali i v Madridu. Proto rozhodnutí městské rady v Buenos Aires potvrdili a Liniérs disciplinovaně uposlechl. V zápětí ovšem požádal o uvolnění z úřadu a v metropoli mu s ulehčením vyhověli. Poté jmenovali vlastního kandidáta, španělského šlechtice Hidalga de Cisnerose, aniž ovšem mohli ve Španělsku vědět, že se Cisneros stane posledním španělským místokrálem v Buenos Aires.

Obr. 9. Pyramida v mexické Cholule na rytině z počátku 19. století.

Události z roku 1806 ukázaly dvě protichůdné skutečnosti. Kreolové podpořili v britsko-španělském konfliktu zájmy metropole, současně si však uzurpovali práva patřící do této doby pouze koruně. Formálně sice přijali jmenování nového místokrále, v Buenos Aires ovšem rozhodovala nadále městská rada. Když se potom Španělé pokusili situaci změnit násilím, došlo k bojům mezi královskými oddíly a kreolskou milicí, které skončily v roce 1812 definitivním vítězstvím kreolů. V hospodářské oblasti neznamenal pro kreolskou elitu, tvořící významnou část miličních jednotek, události z léta 1806 v žádném případě impulz k přerušení kontaktů s britskými obchodníky. Naopak. Obchod mezi Buenos Aires a Británií nadále rostl a buenosaireský přístav zůstával nejdůležitějším článkem obchodních vazeb Británie a celé laplatské oblasti. Rok 1806 tak přinesl v laplatské oblasti radikální proměnu: formálně sice zůstával region součástí španělské koloniální říše, hospodářsky se ovšem dále přiblížil Británii a politicky se začal Madridu rychle vzdalovat.

V Evropě Napoleon brzy seznal, že se kontinentální blokáda míjí účinkem, mimo jiné proto, že britský spojenec, Portugalsko, tuto politiku bojkotoval. Napoleon se proto rozhodl proti Portugalsku tvrdě zakročit. V roce 1807 podepsaly Francie a Španělsko ve Fontainebleau smlouvu, jíž Španělsko povolilo průchod francouzské armády přes svoje území při tažení proti Portugalsku. Spojenci si dohodou rozděl-

lili portugalské území, aniž ovšem v Madridu věděli, že Napoleon již připravuje modifikaci pyrenejského plánu. Nová varianta nepočítala jen s obsazením Portugalska, ale také s pevnějším připoutáním málo spolehlivého španělského spojence k Paříži. Francouzská armáda na španělském území představovala silný argument v nátlaku na Bourbony na španělském trůnu. V březnu roku 1808 předal neoblíbený Karel IV. vládu svému synovi Ferdinandovi. Napoleon Karlovu rezignaci neuznal a při jednání v Bayonne donutil sehrát španělské Bourbony tragikomické divadlo. Ferdinand nejdříve vrátil korunu otci, který ji odevzdal Napoleonovi. Španělským králem se poté stal z rozhodnutí francouzského císaře jeho bratr Josef. Představitelé politické elity ve Španělsku tak akceptovali plnou inkorporaci země do Napoleonova evropského systému a rezignovali na suverénní pozici v mezinárodní politice.

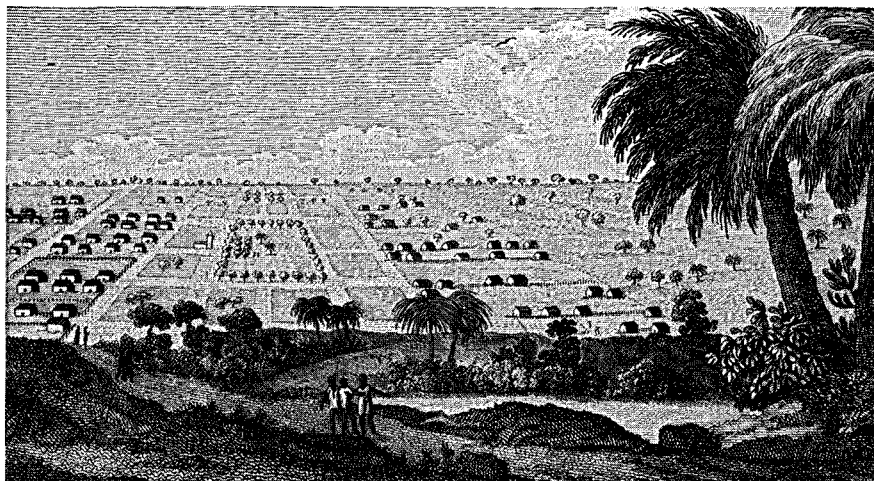
Brzy se ovšem ukázalo, že tento postoj odmítá nejen část elit, ale především převážná většina obyvatel Pyrenejského poloostrova. Zprávy o deportaci královské rodiny do Paříže vyvolaly 2. května 1808 v Madridu povstání, které třicetitisícová francouzská armáda sice potlačila, madridské události však předznamenovaly další vývoj na poloostrově. Španělští odpůrci Josefovy vlády nevedli proti nepříteli regulérní válku - *guerru*, ale *guerrillu* - válku partyzánskou. Napoleonova naděje v rychlou pacifikaci poloostrova po získání jednoznačné kontroly nad Madridem a dalšími velkými městy nedošla naplnění, venkov totiž zůstával trvale v rukách stoupenců Ferdinanda. Vytvořily se zde desítky junt, výborů pro organizaci odporu proti Francouzům a na obranu Ferdinandových zájmů, jejichž zástupci ustavili v září 1808 v Aranjuezu Nejvyšší centrální juntu.

Zprávy z poloostrova měly pochopitelně značný ohlas v koloniích. V řadě měst se po španělském vzoru scházely junty, jejichž členové zpravidla reprezentovali kreolskou elitu a elitu místních španělských usedlíků. Diskutovali o situaci na poloostrově i o možnostech reakce kolonií. Stáli před těžkým rozhodováním. Přijmou nového panovníka? Podpoří Centrální juntu hájící zájmy Ferdinanda? Budou požadovat změny ve vztahu kolonií a metropole, nebo budou následovat příkladu Spojených států a Haiti? V juntách v Caracasu, Buenos Aires, Santiagu de Chile, Bogotě i jinde zasedali lidé různých názorů, kteří sledovali nepravidelně přicházející informace z metropole. Nový panovník oznámil úmysl pozvat zástupce koloniální společnosti do institucí v metropoli, a to nikoli formou osobního jmenování konkrétní osoby, tací reprezentanti kreolů působili v roli poradců u dvora již dříve; nýbrž jako volené zástupce kreolských komunit. Vycházel tak vstřícně jednomu z požadavků dosud politicky bezprávné koloniální eli-

ty. Centrální junta si uvědomila nebezpečí, a proto i ona pozvala zástupce kolonií k rozhodování o dalších osudech Španělska. Stejně postupovala i regentská rada, v níž se Centrální junta změnila na počátku roku 1810.

V juntách vytvořených v koloniích v roce 1808 zpočátku nikde nepřevažovali stoupcí radikálních řešení, ale právě oni nakonec se svými názory uspěli a postupně prosazovali vyhlášení nezávislosti. Příznačným byl v tomto ohledu vývoj situace ve Venezuele, která se právě proto stala předmětem zájmu generací historiků, nejnověji v souvislosti s dvoustetým výročím válek za nezávislost v Latinské Americe (Chust, Serrano 2007, 221nn). Tady došlo na podzim roku 1808 ke sporům mezi juntou vytvořenou členy lokální elity a generálním kapitánem Casasem, do něhož nakonec zasáhla Centrální junta v Cádizu a jmenovala nového nejvyššího představitele Španělské generálního kapitanátu. Vicente Emparán znal jako guvernér provincie Cumaná velmi dobře místní poměry a dokázal získat sympatie kreolů potvrzením starší praxe svobodného obchodu v caracaském přístavu, z něhož těžila statkářská oligarchie prodejem hovězích kůží britským odběratelům.

Idyllické poměry narušil v dubnu 1810 příjezd plachetnice s nejnovějšími informacemi z metropole. Zprávy o kapitulaci Sevilly a o jejím příklonu k Josefově režimu v Madridu vyvolaly obavy kreolů z reakce generálního kapitána, známého sympatiemi s politikou modernizace Španělska Josefem Bonapartem. Podle mínění příslušníků místní elity se za nové situace mohl Emparán přiklonit k Francouzům, ale stoupcí Ferdinanda VII., kreolové i místní Španělé hrozbu rychle zažehnali. Dne 19. dubna 1810 využili zasedání městského zastupitelstva v Caracasu a odhlasovali sesazení generálního kapitána z úřadu. Jeho povinnosti měla nadále zastávat Nejvyšší junta hájící zájmy Ferdinanda VII. Akci podpořila i nejvyšší náboženská autorita v regionu, caracaský biskup, a Emparán z funkce generálního kapitána odstoupil. Junta se pak obrátila na obyvatele generálního kapitanátu s provoláním, v němž prezentovala své obavy z vývoje ve Španělsku. Legální španělská reprezentace v podobě Centrální junty, hájící po dva roky svobodu a nezávislost, byla rozpuštěna a junta v Caracasu za těchto okolností vyhlásila nezávislost. Nejednalo se ovšem o nezávislost na Vlasti či zákonném panovníkovi, ale o nezávislost na regentské radě, jejíž legalita byla zpochybňována v samotném Španělsku. Pokud by se ovšem Španělsko zachránilo, pokračovalo provolání pateticky, „budeme prvními, kdo se vrátí k poslušnosti vládě, která vznikne na principu legality a spravedlnosti“.

Obr. 10. Plantáže na Haiti na rytině z počátku 19. století.

Provolání z Caracasu nevzbudilo v generálním kapitanátu jednoznačný ohlas. Zastupitelstva některých měst se k dokumentu přihlásila, jinde ovšem provolání odmítli a uznali naopak legalitu Regentské rady v metropoli. Některá města a provincie vytvořily pro správu místních věcí vlastní junty. Junta v Cumaná se přitom přihlásila k provolání z Caracasu a současně uznala Regentskou radu v Cádiz. Stávající práce podtrhují tuto disparitnost názorů, přičemž některé autority považují proklamace ve prospěch Ferdinanda za pouhou formalitu a spatřují v jejich autorech stoupence nezávislosti (Bushnell 1985, 104).

V samotné caracaské juntě vedle sebe zasedali příslušníci kreolské elity, největší statkáři v regionu a španělští obchodníci. Členové třiačtyřicetčlenného tělesa si evidentně uvědomovali svoji pozici ve společnosti, kdy fakticky reprezentovali pouze ekonomickou elitu, a vydali několik nařízení k získání širší podpory. Patřilo k nim zrušení či alespoň snížení *alcabaly*, daně z prodeje potravin a předmětů denní potřeby či zrušení indiánského tributu. Jednoznačně ve prospěch vrstvy, již junta zastupovala, vyznívaly dekrety o svobodném obchodu. Jedním ze svých nařízení mířila junta i na mezinárodní scénu. Z pochopitelných důvodů usilovala o navázání co nejlepších vztahů s Británií, která byla od roku 1807 hlavním článkem úsilí o likvidaci obchodu s otroky v mezinárodním měřítku. Právě snahou vyjít vstříc Londýnu lze vysvětlit dekret, jímž junta skoncovala s obchodem s otroky na území generálního kapitanátu, třebaže tím poškozovala zájmy části koloniální elity.

Ve svých mezinárodních ambicích ovšem junta u zrušení obchodu s otroky nezůstala. Rozhodla se vyslat zvláštní emisary na britské ka-

ribské ostrovy, do Spojených států a do Londýna, kde měli jednat s představiteli britské vlády a obchodních kruhů i s Mirandou. Jedním z emisarů byl Simon Bolívar, vstupující právě svojí účastí na londýnské misi do popředí politické scény nejen ve Venezuele.

Bolívar svým způsobem zosobňoval proměny kreolské elity z přelomu 18. a 19. století. Narodil se v roce 1783 v jedné z nejbohatších rodin v Caracasu. Jeho předci z otcovy strany přišli do Venezuely přes Santo Domingo již na konci 16. století jako vysocí úředníci audiencie a dostali zde velkou encomiendu v údolí San Mateo; pozemky pak zůstaly trvale v rukou rodiny a zaručovaly jí příslušnost ke koloniální elitě. Prvního vzdělání se Bolívarovi dostalo od domácích učitelů, o dalších osudech rozhodovala po smrti rodičů širší rodinná rada. Ve věku dvanácti let vstoupil Bolívar do milice a v roce 1799 odjel přes Mexiko a Kubu do Madridu, aby zde získal u španělských příbuzných zkušenosti odpovídající jeho společenskému postavení. Mladému kreolovi se záhy dostalo bezprostředních informací o politických poměrech v metropoli z přelomu století. Strýc Esteban Palacios, v jehož paláci Bolívar žil, se jako Godoyův kritik dostal nejen do nemilosti, ale dokonce do vězení. Bolívar se pak přestěhoval do paláce rodinného přítele markýze z Ustáriz, kde mohl používat rozsáhlou knihovnu, obsahující kromě klasické španělské literatury i francouzské autory včetně „Encyklopedie“. V domě se scházeli k diskuzím o literatuře, filozofii či politice markýzovi přátelé. Podle Bolívarových biografů se právě tady dostalo protagonistovi válek za nezávislost hlubšího vzdělání ve společenských vědách i možnosti používat prakticky francouzštinu, jejímuž studiu se intenzivně věnoval.

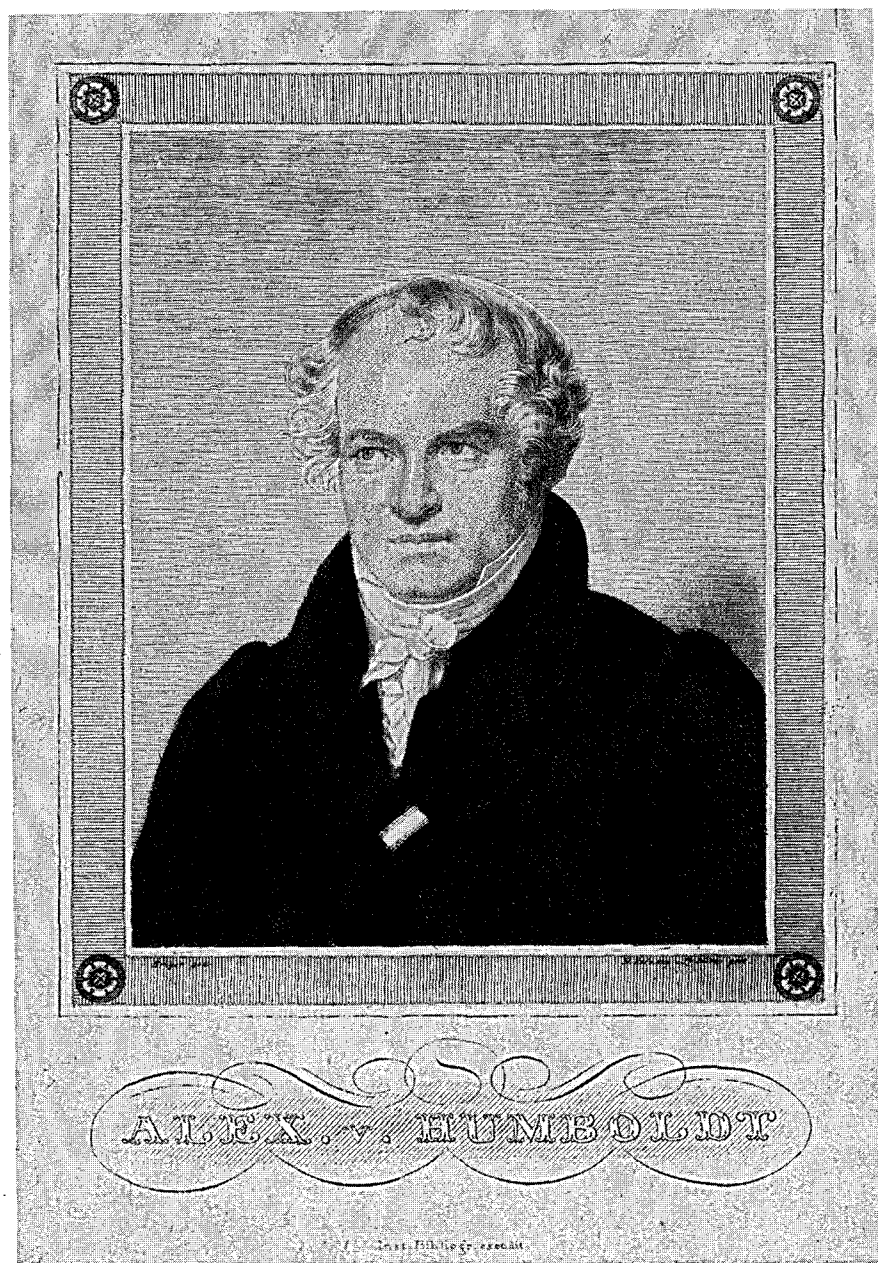
V Madridu se Bolívar blíže seznámil s příslušnicí caracaské elity Marií Teresou del Toro, neteří markýze del Toro, v jehož madridském paláci pobývala ze stejných důvodů jako on v domě svých příbuzných a přátel. V roce 1802 se po sňatku v Madridu vrátili oba do Caracasu, kde se Bolívar ujal správy rodinného majetku a jako kapitán milice vstoupil do veřejného života. Když po necelém roce ovdověl, zamířil opět do Madridu. V paláci strýce, propuštěného zatím z vězení, se stal členem diskuzního kroužku liberálů, mezi nimi několika kreolských členů zednářské lóže úzce spjaté s Velkou americkou lóží v Londýně. Jejím prominentním členem byl Miranda, ovlivňující výrazně její směřování. Již přísaha obsahovala pasáž o nutnosti vytvoření legitimní americké vlády založené na vůli národů a o republikánské formě vlády vhodné pro americký kontinent.

Pro část historiků bylo členství v zednářské lóži impulzem k úvahám o roli zednářství ve formování independentistického hnutí ve španělských koloniích, aniž zde dospěli k jednoznačnému závěru (Paz Sánchez 2006). V každém případě se Bolívar v roce 1803 dostal do

společnosti, v níž se diskutovalo o nezávislosti jako možném řešení problémů španělské koloniální říše. V roce 1804 odjel do Paříže, kde se účastnil císařské korunovace Napoleona Bonaparta a několikrát se setkal s Aimém Bonplandem a Alexandrem von Humboldtem, vysoce oceňovanými kreolskou společností pro přínos poznání amerického kontinentu. V hovorech s nimi vystupoval Bolívar již jako stoupenec americké nezávislosti. Po návštěvě Itálie a Británie se vrátil do Venezuely, kde mu úřady pro kritiku koloniálního režimu přikázaly pobyt na venkovském statku. Ustavení junty mu otevřelo možnost návratu do Caracasu, odkud v zápětí odjel jako jeden z reprezentantů výboru do Londýna.

Zatímco Bolívar vyjednával v Londýně s Mirandou o jeho návratu do Venezuely a s britskými politiky o vývoji v Caracasu a v celém generálním kapitanátu, sílila v kolonii agitace stoupenců nezávislosti. Od března zasedal v hlavním městě kapitanátu zvolený venezuelský kongres. Přestože většinu tělesa tvořili kreolové, velcí pozemkoví vlastníci, vyslovovali se zpočátku spíš pro autonomii než pro nezávislost. Tento fakt odrážel i text jejich přísahy, jíž se ujímali svých funkcí. Slibovali chránit zájmy „vlasti“ - tedy Španělska a Ferdinanda VII., což nemohlo uspokojit radikální složky venezuelské společnosti. Ty nutily členy kongresu ke změně politiky, a když kongres 5. července zasedl k jednání, měl na programu diskuzi k problému nezávislosti. Na zasedání přišly desítky stoupenců radikálů a kategoricky požadovali přípravu dokumentu, jímž by Venezuela vyhlásila nezávislost. O dva dny později byl návrh svolání přijat a 14. července publikován v tištěné podobě. Vydání dokumentu se stalo pro venezuelskou historiografii momentem vzniku první republiky i přesto, že samotné slovo republika text svolání vůbec neobsahoval (Guillermo Moron 1971, 146). Až do konce roku pak kongres pracoval na znění ústavy nezávislého státu figurujícího v prvních dokumentech jako Americká konfederace Venezuely, potom jako Konfederace venezuelských států. Jaime Rodríguez zpochybňuje často uváděné tvrzení, že základní dokument nového státu vycházel z ústavy Spojených států amerických, a konstatuje, že byla dokumentem vypracovaným elitou a pro elitu (Rodríguez, 1998, 116). Nový režim ovšem kontroloval jen část generálního kapitanátu, a jak se brzy ukázalo, nebyl schopen dosáhnout obecného uznání. Vnitřní spory a tlak královských oddílů donutil v polovině roku 1812 Mirandu prohlášeného v Caracasu diktátorem podepsat kapitulaci, jíž existence první republiky skončila.

Podobně jako junta v Caracasu si počínaly i junty v Bogotě, Quitu a Santiagu de Chile, kde se tyto entity stávaly základem větších shro-

Obr. 11. Alexander von Humboldt na rytině z 19. století.

mázdění. Ta se nejdříve přihlásila k myšlence převzetí správy administrativního celku ve jménu Ferdinanda, poté si začala počínat jako skutečný suverén a nakonec v některých případech vyhlásila nezávislost i formálně. Vyhlášení nezávislosti přitom nikde neznamenalo faktickou kontrolu celého území, jehož jménem vláda vystupovala. Brzy se navíc projevil velké rozpory mezi samotnými stoupenci nezávislosti, čehož dovedla ve většině případů využít jinak slabá koloniální administrativa k restauraci stavu před rokem 1808.

Odišně probíhal vývoj v Novém Španělsku. Kromě junty v hlavním městě, která vznikla na stejném principu jako junty na jihu kontinentu, utvořili kritikové španělského koloniálního režimu tajnou společnost stoupenců nezávislosti v Querétaru, kde patřili k jejím předním členům kreolský starosta města Miguel Domínguez, důstojník milice Juan de Aldama, syn nejbohatšího obchodníka ve městě Ignacio Allende a kněz z nedaleké farnosti v Dolores Miguel Hidalgo y Costilla. Úřadům však nezůstala existence querétarské junty dlouho utajena a její členové skončili ve vězení. Zatčení unikl Miguel Hidalgo, který 16. září 1810 vyhlásil nezávislost Mexika. Na rozdíl od velké většiny junt na kontinentě, jejichž členy byli výlučně kreolové a kde se k myšlence nezávislosti hlásili především příslušníci kreolské elity, našel Hidalgo podporu u místního indiánského obyvatelstva. Nebylo tak jen proto, že ho Indiáni v Dolores znali z jeho aktivit, jimiž se snažil pomoci svým farníkům - založil ve vesnici kamenickou dílu, učil Indiány chovat včely a pokoušel se o zavedení chovu bource morušového. Hidalgoův program obsahoval kromě nezávislosti Mexika i další požadavky, hlavně redukci daní a dávek a vrácení půdy indiánským obcím. Především poslední požadavek přivedl k Hidalgovi tisíce Indiánů, táhnoucích potom z Dolores k administrativnímu centru Guanajuato. Pětadvacetitisícový dav městečko oblehl a po pěti dnech pronikl do budovy, kde se pod ochranou skupinky vojáků shromáždilo několik desítek kreolů.

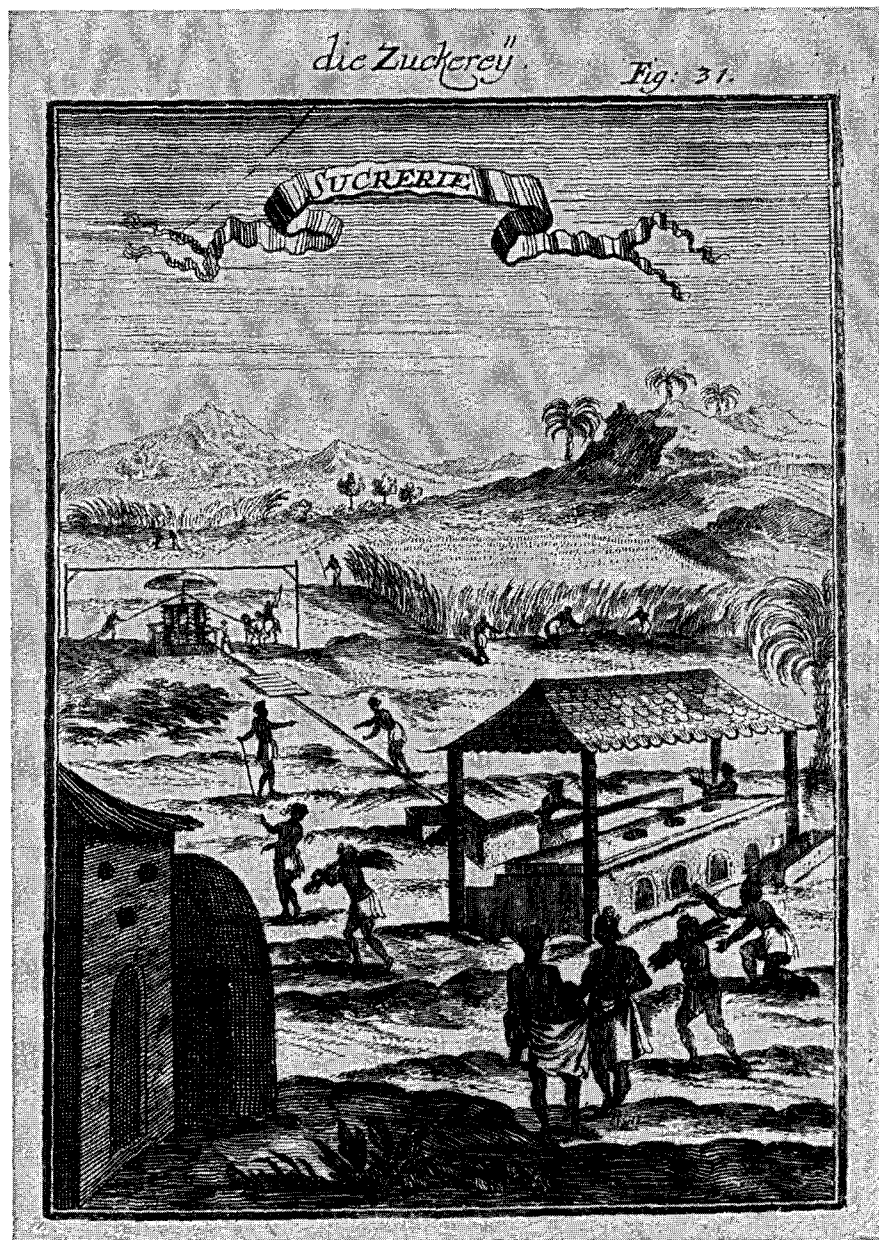
Zatímco u Indiánů vyvolalo obsazení Guanajuata velké nadšení a pod Hidalgoův prapor s Guadalupskou Pannou Marií, symbolem mexického katolictví, přicházely další tisíce obyvatel z vesnic ze širokého okolí, kreoly v celém místokrálovství zprávy z Guanajuata vyděsily. Jejich obavy ještě zvýšily informace o dobytí Valladolidu, jednoho z největších měst kolonie, povstalci. Posádka o několika desítkách vojáků nemohla čelit šedesátitisícové armádě, byť špatně vyzbrojených Indiánů, kteří po obsazení Valladolidu zamířili přímo k hlavnímu městu místokrálovství. Městská rada Mexika, složená z velké části z příslušníků kreolské elity, která ještě před několika týdny žádala pro místokrálovství politické i ekonomické reformy, nabídla místokráli veškerou podporu a kreolové vstupovali do milič-

ních oddílů, aby společně s královskými jednotkami hájili město před útokem vzbouřenců.

Ti přitáhli do jeho těsné blízkosti a požadovali kapitulaci obránců. Nenašli ale odvalu k útoku na městská opevnění a po dvoudenním čekání tábor před městem opustili. Podráždění neúspěchem pobili všechny zajatce, většinou kreolské statkáře, kteří jim padli v uplynulých týdnech do rukou. Stovky těl, jež našli vojáci a milicionáři pronásledující Hidalgovy Indiány - podle odhadů zahynulo v prvních měsících povstání asi dva tisíce Španělů a stejný počet kreolů -, vyvolaly vlnu nenávisti nejen vůči Hidalgovým povstalcům, ale i vůči indiánskému obyvatelstvu místokrálovství vůbec. Oddíly generála Felixe Maríi Calleja, posílené o jednotky kreolské milice, vypálily desítky indiánských vesnic, jejichž obyvatelé vojáci i milicionáři hromadně stříleli. Tento teror měl ovšem paradoxní efekt: přeživší Indiáni posilovali Hidalgovu armádu, oslabovanou na druhé straně stálými dezercemi.

Na počátku roku 1811 tak Hidalgo disponoval asi osmdesáti tisíci mužů a 17. ledna 1811 se střetl s Callejovými jednotkami. Špatně vyzbrojení Indiáni, prakticky bez výcviku a postrádající moment překvapení, jenž jim usnadnil vítězství v počátečních bitvách, nedokázali čelit početně mnohem slabšímu nepříteli a utrpěli drtivou porážku. Mezi prchajícími Indiány došlo navíc k těžkým rozporům, zbavili Hidalgo velení a nakonec ho opustili. Hidalgo padl do rukou vojáků, byl postaven před soud, odsouzen k smrti a 30. července 1811 popraven. Jeho smrtí ale boj za nezávislost Mexika neskončil. Mestic Morales y Pavón vedl defenzivní válku až do roku 1814, kdy ho Španělé zajali a stejně jako Hidalgo popravili.

Také v Buenos Aires se vyvíjely události jinak než ve většině koloniálních měst. I tady přešli stoupenci koloniálního režimu do ofenzivy, ovšem jen do příjezdu Josého San Martína. Syn španělského profesionálního vojáka se sice narodil během otcovy služby v koloniích, rodina potom ovšem přesídlila do metropole, kde rozhodla o synově vojenské kariéře. Ve čtrnácti letech získal kadet při nasazení své jednotky v Africe první bojové zkušenosti, za první koaliční války bojoval v roce 1793 proti Francouzům, na počátku 19. století operoval jeho pěší pluk v Portugalsku, kde na sebe San Martín upozornil neobyčejnou statečností, iniciativou a disciplinovaností. Rychle proto postupoval v žebříčku hodností i funkcí. Jako člen zednářské lóže v Cádizu se účastnil diskuzí o krizi, jíž v té době procházelo Španělsko, i o budoucích osudech kolonií. Po okupaci země francouzskou armádou přešly andaluské jednotky na stranu sevillské junty a San Martín s nimi bojoval proti Francouzům u Jaénu. Potvrdil zde své vynikající kvality a byl převelen k elitní zbrani španělské armády, k jez-

Obr. 12. Mlýn na zpracování cukrové třtiny na rytině z 18. století.

dectvu. V červenci 1808 na sebe opět upozornil v bitvě u Bailénu a vzápětí byl jmenován podplukovníkem jízdy a velitelem pluku v Saguntu.

V roce 1811 ale San Martín z armády odešel, aby, jak později několikrát opakoval, přispěl k osvobození vlasti. Nezmiňoval přitom fakt, že tuto vlast opustil jako syn španělských rodičů ve věku pěti let a trávil valnou část života ve Španělsku ve službách koruny. Podstatnou roli v jeho rozhodování zřejmě sehrála zkušenost ze zednářské lóže a možná i zprávy o vývoji na kontinentě v roce 1810. Na počátku března 1811 dorazil do Buenos Aires, kde hrozilo slabým silám stoupenců nezávislosti bez schopných velitelů úplné zničení. Triumvirát stojící v čele independentistické junty - Bernardino Rivadavia, Feliciano Chiclano a Manuel de Sarrates - sice přijal nabídku španělského podplukovníka převzít velení nad demoralizovanými oddíly s nedůvěrou, nakonec však v zoufalé situaci jeho služby akceptoval. San Martín pak potvrdil pověst vynikajícího vojáka. Během krátké doby jednotky reorganizoval a přešel do protiútoků. Ještě v roce 1812 úplně změnil poměr sil v regionu spravovaném potom juntou independentistů. Královské síly odtud byly vytlačeny a Španělsko tuto část Ameriky definitivně ztratilo.

V Evropě zatím skončilo Napoleonovo tažení do Ruska fiaskem a císařské armády nemohly utrpené ztráty nahradit. V říjnu 1813 dosáhla v bitvě u Lipska šestá koalice rozhodného vítězství a Napoleon abdikoval. Ještě předtím opustil Madrid Josef Bonaparte, čímž se otevřela cesta k návratu Ferdinandovi VII., potvrzená jednáním Vídeňského kongresu. Na této situaci nic nezměnilo ani Napoleonovo stodenní císařství. Ferdinand tak mohl pokračovat v politice, již započal hned po návratu do Madridu. Zrušil liberální cádizskou ústavu z roku 1812, podle níž byly bývalé kolonie v Americe zámořskými provinciemi Španělska, a neskrýval úmysl obnovit v plném rozsahu absolutismus. Zámořské provincie měly ztratit zastoupení v kortesech a nadále je měli spravovat místokrálové, guvernéri a generální kapitáni jmenovaní panovníkem ze španělských aristokratů; obchod měl opět spadat pod absolutní kontrolu španělských obchodních domů.

Odpor vůči této politice neprojevovali jen kreolové v Novém Španělsku či Peru. Londýnští politici nepodporovali Ferdinandův návrat na španělský trůn proto, aby přihlíželi uzavírání španělských kolonií v Americe britskému obchodu. Oficiální londýnští emisaři tak znovu začali jednat se stoupenci nezávislosti kolonií a britští obchodníci se zbraněmi nabízeli svoje zboží v Buenos Aires, kde vítěz nad královskými oddíly San Martín odešel do vnitrozemí, aby tu připravoval útok proti Chile a posléze Peru. Na severu rostla autorita Simona Bolívara, který po vítězství rojalistů ve Venezuele odešel do emigrace.

Dne 6. září 1815 pak Bolívar zveřejnil „Dopis z Jamajky“, adresovaný všem vlastencům na kontinentě. Porážky, které dosud stoupenci nezávislosti utrpěli, v něm označil za důsledek nejednoty; obnovení jednoty podle něj představovalo nejdůležitější předpoklad k dosažení svobody (Bolívar 2004, 40n). Rezolutně přitom kritizoval otrokářství, jež pro něj představovalo symbol španělské koloniální politiky. Tuto pasáž dopisu lze ovšem považovat za značně účelovou. Bolívar totiž jednal s haitskou reprezentací o pomoci pro své plány a právě ve společnosti bývalých otroků muselo být odsouzení otroctví přijímáno s velkým porozuměním.

Haiti Bolívarovi pomoc skutečně poskytlo a na konci roku 1816 se mohla Bolívarova invazní skupina vylodit na severovýchodním pobřeží Venezuely. Posilovali ji nejen *pardos*, obyvatelé kolonie afrického původu, očekávající zrušení otroctví (dočkali se ovšem až v roce 1854), ale také početní kreolové. Zkušenost s vládou Ferdinanda VII. a jeho koloniálních úředníků jim ukázala chybu, jíž se dopustili neutrálním postojem v konfliktu militantních stoupců nezávislosti a koloniálního režimu v první fázi války. Teď to již nebyli jenom stovky příslušníků kreolské elity, kteří vstoupili do armády bojující proti královským oddílům, ale také střední vrstvy kreolské populace, reprezentované ve Venezuele Josém Antoniem Paézem a jeho *llanery*.

Během dvou let ovládl Bolívar velkou část území severně od Orinoka a na únor 1819 svolal do Angostury druhý národní kongres. Jeho delegáti znovu vyhlásili nezávislost Venezuely a podle očekávání zvolili Bolívara prozatímním prezidentem. Ten se již dalšího jednání tělesa neúčastnil a vedl své jednotky do místokrálovství Nová Granada, kde Španělé soustředili před Bogotou většinu oddílů, jimiž v regionu disponovali. Větší hrozbu než tyto síly ale pro Bolívarovu pětitisícovou armádu představoval velký rozdíl v nadmořské výšce horských oblastí a pobřežních rovin. Většina jejich mužů totiž pocházela z pobřežních stepí a výstup tropickým pralesem do horských údolí ve výši přes tři tisíce metrů nad mořem pro ně znamenal velkou zátěž. Velitel španělské armády José María Barreiro však příležitosti nevyužil. Očekával Bolívara až u vesničky Boyacá, kde však Španělé vzhledem k početní převaze protivníka 7. srpna 1819 v dvouhodinové bitvě podlehli. O tři dny později vstoupil Bolívar do Bogoty, odkud před nimi uprchli přesvědčení roajalisté a nejvyšší úředníci místokrálovství.

Obsazením Bogoty nepadlo Bolívarovi do rukou jen téměř celé místokrálovství Nová Granada. Bolívar získal i prostor pro další postup směrem na Quito a do nejbohatší části španělské říše v Americe, do Peru. O několik měsíců později, 17. prosince 1819, vydal kongres tzv. Základní zákon republiky Velká Kolumbie oznamující vytvoření nezávislé republiky z generálního kapitanátu Venezuela, místokrálov-

ství Nová Granada a některých provincií místokrálovství Peru; Quito ovšem stále ovládaly královské oddíly a spravovali je královští úředníci.

V době Bolívarových operací ve Venezuele připravoval tažení do Peru také San Martín, jenž věděl, že Španělé mají v nejcennější části svého amerického impéria největší a nejkvalitnější jednotky. Kreolská elita v Peru přitom se zahájením otevřeného konfliktu proti španělskému koloniálnímu systému váhala. Na počátku 80. let 18. století totiž došlo v místokrálovství k velkému indiánskému povstání, během něhož nečinili Indiáni rozdíly mezi Španěly a kreoly. Obětí jejich tažení tak byly tisíce kreolských obyvatel a tato zkušenost nutila kreolskou elitu k obezřetnosti. Indiáni mohli války za nezávislost Peru využít k novému povstání, a třebaže tedy kreolové v Peru nebyli s politikou Ferdinanda VII. spokojeni, zůstávala tu situace klidná. San Martín proto usoudil, že boj proti španělským oddílům budou muset v Peru zahájit jednotky, které přijdou z jiných částí kontinentu. Odmítl proto po likvidaci španělských sil v Buenos Aires velitelskou funkci v tomto městě a odešel jako guvernér do Tucumánu. Neučinil tak proto, aby tu spravoval pohraniční provincii, ale aby zde vybudoval intervenční armádu pro peruánské tažení. Nepočítal ovšem s přímým útokem na Peru; místo toho plánoval dobytí Chile a pak cestu po moři s výsádkem na peruánském pobřeží. S britskou výzbrojí a britskými financemi brzy disponoval čtyřtisícovou armádou a půl roku poté, co Buenos Aires s několika okolními provinciemi vyhlásily 9. července 1816 oficiálně nezávislost na Španělsku, překročily San Martínovy jednotky Andy. Po vítězné bitvě u Chacabuca z 18. února 1817 ovládly přístupovou cestu do hlavního města generálního kapitanátu, které poté bez odporu obsadily.

Celý rok pak spravovala velkou část Chile vláda vedená Bernardem O'Higinsem, jehož reprezentace kreolské elity prohlásila diktátorem. Rok po bitvě u Chacabuca vyhlásilo Chile podruhé nezávislost, přičemž na území republiky zůstávaly ještě silné španělské oddíly, střežící dosud hranici s prakticky autonomní oblastí ovládanou jižně od řeky Bio Bio Araukánci. Tyto jednotky zahájily po vyhlášení nezávislosti pochod na Santiago a 5. dubna 1818 svedly u Maipú se San Martínovou armádou rozhodující bitvu. V krátké srážce podlehly a San Martín mohl přistoupit k realizaci poslední části svého plánu, tažení proti španělským silám v Peru.

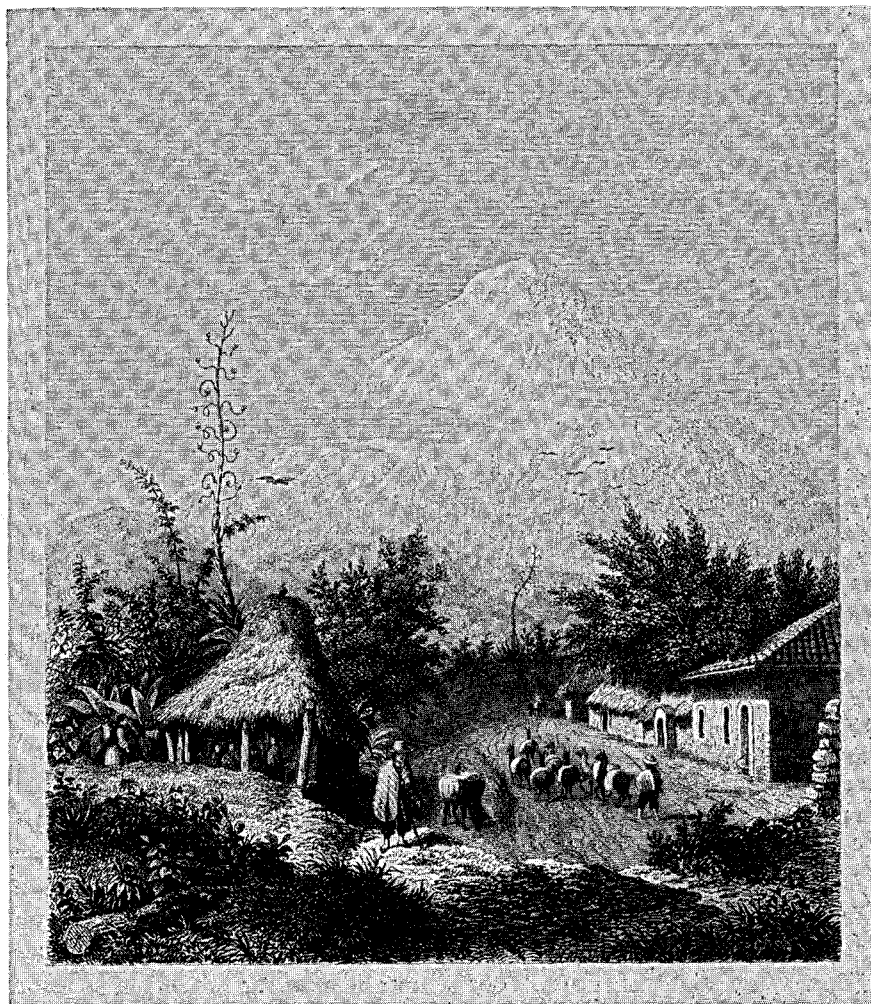
Plánovanou operaci ovšem brzdily rozpory, které propukly v Buenos Aires. Španělsko navíc v Cádizu shromažďovalo početné oddíly, jež měly odplout do vzbouřených kolonií, aby tu obnovily koloniální režim. Posily však nakonec do Ameriky neodcestovaly. Vláda Ferdinanda VII. totiž nevzbuzovala odpor jenom v koloniích. Španěl-

ští liberálové připravili povstání, pro něž získali i velitele jednotek pro výpravu do kolonií, generála Riega. Vzpoura jeho oddílů v Cádizu začala v roce 1820 revoluci, která přinesla omezení moci panovníka a návrat k liberální ústavě z roku 1812. Nová vláda pak plánovanou expedici do kolonií zrušila a otevřela tak San Martínovi cestu k uskutečnění jeho peruánského plánu.

V srpnu roku 1820 se v chilských přístavech nalodily jeho jednotky na britské lodi a zamířily na sever. Dne 8. září obsadily přístav Paracas, aby zde během několika týdnů vybudovaly pevné předmostí a v následujících měsících opanovaly celou jižní část Peru. Půl roku pak ovšem trvalo, než San Martín obsadil přístupy k Limě. Dne 6. července opustil město poslední španělský místokrál La Serna s početným vojenským doprovodem. Nevytáhl však vstříc San Martínovi, ale ustupoval do hor. V následujících dnech jednali San Martínovi zástupci, městská rada v Limě a emisáři okolních provincií o dalším postupu. Dne 15. července 1821 pak byla v Limě vyhlášena nezávislost Peru, v jehož čele stanul ve funkci protektora San Martín. Provolání bylo opět výsledkem aktivity malé skupiny reprezentující místní elitu (Timothy 1979, 179). V jednom z prvních dekretů vyhlásila vláda nového nezávislého státu příznačně otevření přístavů svobodnému obchodu, další z nařízení rušilo symbol koloniální minulosti, nucenou práci Indiánů.

Protektor však věnoval pozornost především vojenské situaci v regionu. Uvědomoval si obtíže, které budou provázet pokusy o likvidaci horských základů královských oddílů, a opakovaně žádal Bolívara o nasazení jednotek jeho venezuelských veteránů. Bolívar ovšem s vysláním posil nespěchal. Jeho kritikové vidí v této zdrženlivosti žárlivost mezi oběma protagonisty válek za nezávislost španělských kolonií v Jižní Americe, jeho obhájci pak hovoří o různých názorech na státní formu bývalých kolonií po dosažení společného cíle, Bolívarově republikanismu a San Martínově monarchismu (Polišenský 1979, 267).

Téměř rok držely královské jednotky i San Martínovy oddíly svoje pozice. San Martín mezitím dojednával s Bolívarem osobní schůzku, kde měly být odstraněny překážky společného postupu proti La Sernovým postavením v horách. Guayaquilské setkání v červenci 1822 pak přineslo překvapivý výsledek: San Martín opustil ecuadorský přístav a vrátil se z Peru do Buenos Aires, aby zde uspořádal své soukromé záležitosti; v říjnu 1822 odjel natrvalo do Evropy. O průběhu jednání neexistuje žádné věrohodné svědectví a San Martínův odjezd prozrazuje jeho zásadní neshodu s Bolívarovými představami o další spolupráci na dokončení likvidace španělského koloniálního panství a o budoucnosti osvobozených kolonií.

Obr. 13. Hora Chimborazo v dnešním Ecuadoru na rytině z 19. století.

San Martínova rezignace na všechny politické a vojenské funkce nezkomplikovala jen situaci v Peru a vztahy mezi stoupenci nezávislosti. Napětí mezi státy, k jejichž osvobození od španělského koloniálního režimu San Martín podstatně přispěl, tedy Spojenými laplatskými provinciemi a Chile na jedné straně a severem kontinentu, kde považovali za hlavní postavu protišpanělského boje Bolívar, přetrvávalo celá léta a v jistém smyslu je patrné i na počátku 21. století. Bolívar sice vyslal ještě na podzim roku 1822 na peruánské bojiště jednoho ze svých nejschopnějších generálů, Josého Antonia Sucreho, ale ani on nedokázal čelit královským oddílům.

Rojalisté přirozeně disponovali informacemi o rozporech v nepřátelském táboře a obratně jich využili. Teprve obsazení Limy Španěly dokázaly stoupence nezávislosti alespoň dočasně znovu sjednotit. Ani tak ale Sucre nedokázal odpor královských zlomit. Významná část kreolské elity zachovávala totiž v konfliktu neutralitu v obavě, že vítězství Bolívarových oddílů bude znamenat likvidaci španělské správy a že Peru místo Španělů ovládnou politici z Venezuely. Zatímco rozpory mezi Buenos Aires, Tucumánem či Montevideem propukly až poté, co tento region dosáhl nezávislosti, v Peru její dosažení příjmenším ohrožovaly již v průběhu války.

Počátek 20. let 19. století přinesl v Novém Španělsku podstatnou změnu. Koloniální administrativa vyslala do jižní části místokrálovství, kde zůstaly i po popravě Hidalgova nástupce Morelose nevýznamné skupinky stoupců nezávislosti, vyvíjející minimální činnost, generála Agustína Itúrbida, aby zde s nebezpečím definitivně skoncoval. Itúrbide ovšem příkaz nesplnil. Společně s velitelem malé partyzánské jednotky Vicentem Guerrerem vyhlásili 24. února 1821 tzv. plán z Igualy. Nové Španělsko se jím mělo stát samostatným královstvím, přijmout za základní dokument státu cádizskou ústavu z roku 1812 a pod heslem „Náboženství - Nezávislost - Jednota“ zajistit svým občanům respekt k právům jednotlivce, zachování majetku, nedotknutelnost církevních privilegií a společenského postavení všem, kdož se k programu přihlásí.

Itúrbide zároveň ohlásil vytvoření národní junty, její generálem designovaný předseda - místokrál Apodaca - však funkci okamžitě odmítl. Členy tohoto orgánu měli být španělští i kreolští příslušníci hospodářských elit, představitelé vysoké církevní hierarchie, velitelé královských oddílů i bývalých jednotek stoupců nezávislosti a soudcové audiencie v hlavním městě místokrálovství. Přestože plán samotný i složení národní junty slibovaly pro budoucnost jen nepřekonatelné rozpory, našel Itúrbide značnou podporu ve všech vrstvách společnosti, s výjimkou nejvyšších představitelů koloniální administrativy a části královských oddílů v hlavním městě. Generál tak mohl bez odporu postupovat do centra země, zatímco městské rady dalších obcí hromadně vyslovovaly souhlas s jeho programem. Apodaca Itúrbida sice ze svého místokrálovského paláce odsuzoval, jeho ubývajícím stoupcem jej však obviňovali z nečinnosti a 5. července 1821 ho skupinka důstojníků zbavila úřadu. Několik dní předtím, než přijel do Veracruzu generální kapitán Juan O'Donojú, jmenovaný madridskou vládou, dosadili pučisté na Apodacovo místo generála Francisca Novellu. Ten ovšem neměl příležitost naděje svých společníků naplnit.

Nový generální kapitán, bývalý španělský ministr války, již po několika dnech diskuzí s představiteli koloniální administrativy a kreolské elity ve Veracruzu shledal bezvýhodnost situace a vyslal k Itúrbidovi emisara s žádostí o osobní schůzku. Dne 24. srpna 1821 oba podepsali tzv. dohodu z Córdoby. O'Donojú v ní bez konzultací s vládou v Madridu uznal nezávislost Mexického císařství a jako velitel španělských ozbrojených sil v kolonii přikázal královským oddílům složit zbraně. Potom doprovodil Itúrbidovu kolonu k hlavnímu městu a přijal Novelloy parlamentáře. Vyjednávali pouze o podmínkách kapitulace, po jejímž podepsání vytvořil Itúrbide ze svých přívrženců vládu, jíž se nechal jmenovat prezidentem regentského sboru Mexického císařství. Do jaké míry již v této době předpokládal, že sám stane v jeho čele jako císař, zůstává jen marginální nezodpovězenou otázkou mexické historie. V každém případě však v této době uvažoval nad územním rozsahem nového státu. S odkazem na předkolumbovskou aztéckou říši zvažoval možnost rozšíření hranic Mexického císařství až do oblasti Panamy, třebaže sem aztécká moc ve skutečnosti nikdy nedosahovala.

Naplnění expanzivních plánů přitom nestálo nic v cestě. Střední Amerika neměla pro Španělsko velký ekonomický význam, a koruna zde proto neudržovala žádné vojenské jednotky. Slabé miliční oddíly spojoval původ velitelů se zájmy kreolské elity, která se výslovným odkazem na vývoj na celém kontinentě přihlásila v září 1821 k nezávislosti. Představitelé provincie Yucatán podpořili s jistým váháním myšlenku připojení k Mexiku rovněž a na schůzce zástupců jižních provincií, kde početně převažovali zástupci nejlidnatější Guatemaly, zněly stejně silně hlasy požadující vytvoření nezávislých Spojených středoamerických provincií a navrhuující připojení k Mexiku. Rozhodování usnadnil delegátům sám Itúrbide, jenž vyslal do Střední Ameriky armádu. Shromáždění pak odhlasovalo inkorporaci regionu do mexického císařství.

Španělsko tento akt neuznalo, stejně jako postup generálního kapitána O'Donojúa v Córdobě. Nemělo ovšem síly na zvrácení situace. Liberální režim na Pyrenejském poloostrově zápasil se stále většími problémy. Klasická i moderní literatura hovoří o tomto období jako liberálním tříletí a řada autorů je charakterizuje jako dobu chaosu a zmatku. Přičítá ho nenaplněným ambicím různých sil a neschopnosti dosáhnout standardními prostředky politického boje i machinacemi vedoucího postavení ve společnosti.

Umírnění liberálové, kteří utvořili vládu po Riegově revoluci na počátku roku 1820, čelili stálému tlaku konzervativců podporujících Ferdinanda VII. Ten byl sice donucen přísahat na ústavu, ale přesto

Obr. 14. Karibské bojiště sedmileté války na mapě z konce 18. století.

stále hledal možnost jejího opětovného zrušení. K destabilizaci situace a oslabování vlády přispívali také radikální liberálové, sdružení v řadě tajných spolků a obviňující umírněné politiky z přílišné shovívavosti vůči konzervativním nepřátelům ústavy. Zatímco radikální liberálové zůstávali u slov, vedli stoupenci silné panovnické moci řadu lidových povstání v Katalánii, Aragonu, Baskicku a Galicii. Nakonec ustavili militantní stoupenci silné panovnické moci v Bayonne juntou vedenou generálem Egufim. V polovině roku 1822 pak vznikla v Seo

de Urgel regentská rada a na podzim téhož roku jednal o situaci ve Španělsku veronský kongres Svaté aliance. Třebaže zde velmoci nedošly ke shodě - Británie odmítala myšlenku intervence proti španělskému liberálnímu režimu -, pověřil kongres Francii intervencí a na jaře roku 1823 překročila téměř stotísícová francouzská armáda španělské hranice. Spolu s téměř čtyřmi desítkami tisíc španělských stoupců absolutismu pak skoncovala s liberálními kortesy a vládou.

Ferdinand VII. poté dekretem z 1. října 1823 znovu zrušil ústavu a zahájil tažení proti liberálním protivníkům. Někteří z nich, především zástupci těch částí španělské zámořské říše, kde si ještě Španělsko udrželo kontrolu, očekávali tvrdou represi a rychle poloostrov opouštěli (Opatrný 2010, 72n). Využívali blízkosti britského Gibraltaru a hledali azyl nejdříve v Londýně a později v Paříži. I oni pak byli sice soudy za nového režimu odsuzováni v nepřítomnosti k trestům smrti; na rozdíl od liberálů, kteří z poloostrova neodešli, však katům ve službách ferdinandovského absolutismu unikli.

Ferdinandovi VII. však vítězství nad liberály v metropoli nepostačovalo, usiloval i o zvrácení nepříznivého vývoje v zámoří. Král si přitom stejně jako jeho poradci uvědomoval, že monarchie má malé šance hnutí za nezávislost v Americe potlačit, a proto požádal o zásah Svatou alianci, výrazně oslabenou diskuzí o španělské otázce na kongresu ve Veroně. Někteří evropští konzervativní politici byli ochotni španělskému požadavku vyhovět, zejména architekt Svaté aliance, rakouský kancléř Metternich (Kossok 1964), proti se však postavila Velká Británie. Ministr zahraničí Canning nehodlal opakovat chybu z roku 1814, kdy Britové otevřeli Ferdinandovi cestu do Ameriky a pak museli přihlížet jeho pokusům vytlačit odtud britský obchod. Vzhledem k tomu, že doprava invazních evropských oddílů do španělské Ameriky bez britské spolupráce nebyla myslitelná, Svatá aliance španělské žádosti nevyhověla.

K myšlence evropské intervence na americkém kontinentě se navíc stavěly odmítavě i Spojené státy, které zformulovaly na konci roku 1823 tzv. Monroeovu doktrínu (May 1975). USA nepatřily v této době ke světovým a dokonce ani k regionálním mocnostem, jevily však velký zájem o dění ve svém bezprostředním okolí, kde zvažovaly možnost postupné anexe sousedních území. Již Thomas Jefferson přitom spatřoval ve španělské kontrole částí amerického kontinentu menší nebezpečí pro zájmy USA, než kdyby zde koloniální režim Madridu vystřídala vláda nějaké silnější evropské velmoci. Když potom Mexiko, Buenos Aires, Caracas a Lima vyhlásily nezávislost a Španělsko nebylo schopno obnovit svoji nadvládu, formuloval státní tajemník John Quincy Adams stanovisko, prezentované v prosinci 1823 prezidentem Jamesem Monroem ve výročním poselství o stavu Unie.

Spojené státy americké v něm nezmiňovaly svůj vztah ke stávajícím koloniím evropských velmocí v Americe, ale konstatovaly, že se stávající svobodná území nesmějí stát předmětem kolonizačního zájmu evropských států. Každou takovou aktivitu by vláda ve Washingtonu považovala za činnost ohrožující samotné USA, konstatoval prezident, a seznámil tak americkou i světovou veřejnost s doktrínou, která později prošla různými interpretacemi (Perkins 1963). Doktrína sice nezbudila ani v Evropě ani na americkém kontinentu na jih od hranic USA velkou pozornost, vlády zemí, které nedávno vyhlásily nezávislost, ji však přijaly přinejmenším jako odmítnutí politiky intervence požadované Madridem.

Zatímco ve většině teď již bývalých kolonií mohly elity věnovat pozornost obnově ekonomiky zničené válkou či budování funkčního politického systému a v Mexiku došlo ke zrušení císařství, vyhlášení republiky a odtržení jižní části země, kde vznikla federace Spojených středoamerických provincií, stála před Bolívarem v Peru stále nutnost zlikvidovat silné španělské jednotky a osvobodit území, které kontrolovaly. To platilo především o tzv. Horním Peru, budoucí Bolívii.

Sucre jednal v Peru s představiteli místních elit, kteří nakonec adresovali Bolívarovi výzvu, aby osobně vedl operace proti místokrálovským jednotkám v horách. Bolívar jim vyhověl, ale po příjezdu do Peru seznal, že zde má celou řadu kritiků. San Martínovi stoupenci ho odmítali z principiálních důvodů, další příslušníci elity jevíli silné obavy z vytvoření velké federace, v níž by Peru muselo bojovat o pozici s dalšími částmi státu, a poslední skupina vyjadřovala obavu z Bolívara osobně. Upozorňovali na jeho stále zřetelnější autoritářské vystupování a varovali před jeho diktátorskými ambicemi. Oprávněnost těchto obav ukázaly události jara 1824, kdy Španělé podnikli ze svých horských základů nečekaný výpad na pobřeží a obsadili na několik dní i nejdůležitější přístav regionu Callao. Bolívar využil strachu, který vyvolala demonstrace síly královských oddílů, a nechal si svými místními stoupenci udělit zvláštní plné moci, díky nimž získal nad Peru prakticky neomezenou kontrolu.

Teprve potom soustředil všechny disponibilní jednotky a zahájil pochod na jih. Zatláčoval početně slabší španělské oddíly, v jejichž týlu operovalo několik partyzánských skupin, a 6. srpna připravil v krátké jezdecké bitvě u Junínu nepříteli těžkou porážku. Demoralizovaní Španělé vyklidili po zprávě o prohrané srážce Limu, jíž přitom ještě nehrozilo bezprostřední nebezpečí. Lima tak padla Bolívarovi do rukou bez boje a obě strany zahájily přípravy na konečné střetnutí. La Serna soustředil během podzimu velkou část královských sil v horských oblastech Peru a po týdnech obezřetného manévrování došlo

Obr. 15. Mexiko a Středoamerické spojené provincie na mapě z konce 20. let 19. století.

u Aycucha 9. prosince 1824 k poslední velké bitvě válek za nezávislost Latinské Ameriky.

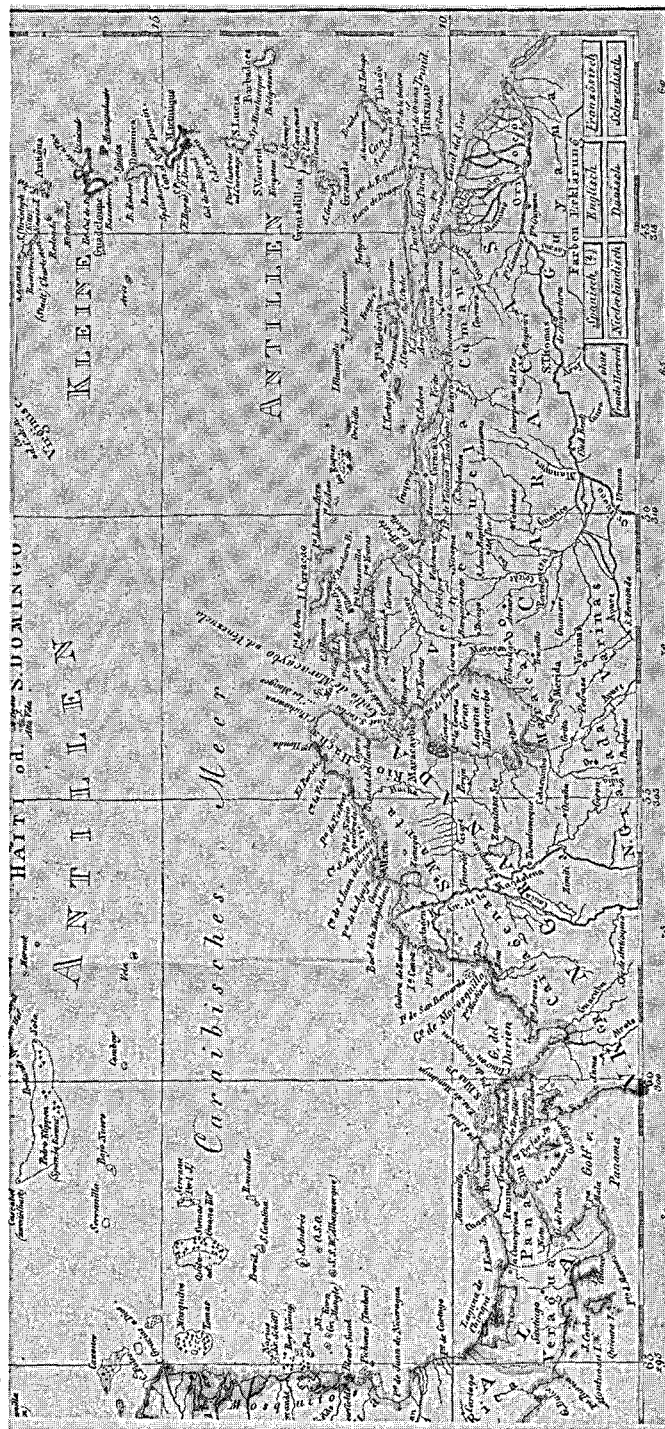
Sucre v ní dosáhl rozhodného vítězství. Velkou část nepřátelských sil zajal, včetně téměř celého důstojnického sboru, další vojáci se pak rozprchli po okolí. Vítězové potom pomalu postupovali do Horního Peru, jejich obezřetnost však byla zbytečná. Místní malé posádky nemohly přesile Sucrovy armády čelit a jejich vojáci dezertovali ještě dřív.

ve, než k nim Sucre dorazil. Na kontinentu zůstala jen jediná větší španělská jednotka, posádka pevnosti nedaleko Callaa, neschopná situaci změnit. Její velitelé nepomýšleli v následujících měsících na boj, vyjednávali pouze podmínky čestného odchodu. Ani stoupenci nezávislosti neměli zájem na násilném obsazení pevnosti, které by přineslo ztráty i na jejich straně. Nakonec našli vyjednávači oboustranně přijatelné řešení a v lednu 1826 Španělé pevnost vyklidili.

V té době již bylo rozhodnuto i o osudu Peru a Horního Peru. Ani jedna z těchto částí bývalé španělské světové říše neviděla svou budoucnost v začlenění do Velké Kolumbie. Sucre svolal v Horním Peru národní shromáždění a sám se účastnil jeho jednání. Učinil tak hlavně proto, aby podpořil ty místní politiky, kteří sympatizovali s Bolívarovým plánem vytvoření velkého státního celku, alespoň v celé andské oblasti. V létě 1825 přikročili delegáti k hlasování o budoucnosti Horního Peru. Většina byla pro nezávislost, což muselo znamenat velké zklamání jak pro Sucreho, tak zejména pro Bolívara.

Toho mohla se skutečností částečně smířit dvě následná hlasování. Shromáždění ocenilo Bolívarovy zásluhy o likvidaci španělského kolonialismu a navrhlo pojmenovat novou republiku Bolívarem, později Bolívií. Dalším dokumentem pak požádalo Bolívara o vypracování ústavy. Její podoba nepochybně odrážela Bolívarovu stále větší skepsi k parlamentní demokracii. Ve všech zemích, které v první polovině 20. let 19. století svrhly na americkém kontinentě koloniální režim, vznikly, s výjimkou portugalské Brazílie, kde zvítězil monarchický princip, republiky se silnou zákonodárnou mocí. Zatímco v parlamentech probíhaly po celé měsíce diskuze o často nedůležitých nařízeních, nedokázali poslanci přijmout zákony nezbytné pro řádné fungování státu. Chaos v ekonomické i politické sféře pokračoval i nadále a Bolívar z toho vyvodil jediný závěr: zákonodárná moc si uzurpovala příliš silné pozice na úkor moci výkonné. Vypracoval proto pro Bolívii tzv. základní zákon, který se měl stát podle jeho tvůrce vzorem pro celou Latinskou Ameriku a základem jejího budoucího sjednocení. Bolívarův výtvar s institutem doživotního prezidenta s pravomocemi konstitučního monarchy a jmenujícího svého nástupce či tříkomorovým zastupitelským sborem ale jako základ stability Bolívie a budoucího sjednocení Ameriky sloužit nemohl. Bolívar tak musel záhy konstatovat, že v tomto ohledu neuspěl. To však nemohlo zmenšit jeho úspěch na jiném poli, stejně jako San Martína, Hidalgo, Itúrbide, Páez a další stoupenci nezávislosti zásadním způsobem přispěl ke kolapsu jedné z největších říší světové historie.

Příčiny boje amerických kolonií za samostatnost hledali již současníci. Kreoly přitom považovali za americké Španěly (Viscardo,

Obr. 16. Pobřeží Venezuely a Nové Granady na mapě z počátku 19. století.

2007), jimž evropští Španělé odmítali udělit stejná práva, jaká měli oni sami. Kreolové se sice cítili Španěly, na druhé straně se však zcela neztotožňovali s *peninsulares*, Španěly narozenými na Pyrenejském poloostrově. U „amerických Španělů“ lze hovořit o jakési dvojí identitě, patrné i z užívání v 18. století oblíbeného pojmu vlast - *patria* (Vázquez 2009, 562). Ještě v době kolapsu říše, nad níž nezapadlo slunce, tak kreolové používali výraz *patria* pro vlast americkou a *Madre patria* pro vlast španělskou. Zřejmou evropskou inspirací bylo používání slova národ, které bylo v amerických společnostech od počátku 19. století stále frekventovanější. Pro pozdější historiografii se stal boj za nezávislost kolonií bojem za národní osvobození (Kossok 1957) a otázka existence latinskoamerických národů v době kolapsu španělské koloniální říše pro ni byla jedním z hlavních předmětů zájmu. Výsledkem diskuze bylo vytvoření koncepce známé pod pojmem stát-národ (König 2000, 31), již ovšem diskuze neskončila. S novou silou se objevila v souvislosti s dvoustým výročím válek za nezávislost Latinské Ameriky, kde se někteří autoři znovu zamýšleli nad příčinami kolapsu říše, která neměla v novodobých dějinách lidstva svojí rozlehlostí obdobu.

Španělsku přitom zůstaly i po odchodu jeho posledních vojenských oddílů z amerického kontinentu ostrovy v Karibském moři a v Tichomoří. Svoje pozice v Africe dokonce rozšířilo. Slunce tedy ani nadále nad říší nezapadalo, a to až do prosince 1898, kdy zástupci Spojených států a španělské monarchie podepsali v hlavním městě Francie další z pařížských mírů. Madrid se po prohrané válce vzdal ve prospěch vítězů Portorika a některých ostrovů v Tichém oceáně, uznal nezávislost Kuby a byl nucen opustit Filipíny. Tyto ztráty však byly jen formálním potvrzením ústupu Španělska z pozic jedné z významných světových mocností, který se zrychlil ve druhé polovině 18. století a kulminoval na přelomu druhého a třetího desetiletí 19. století, kdy bývalé americké kolonie Madridu vyhlášovaly jedna po druhé nezávislost. V letech 1820-1824 nezkolabovala jen španělská moc v Americe; Španělsko přišlo ztrátou svých amerických kolonií definitivně o postavení světové mocnosti. Na tom nic nezměnil ani fakt stále nezapadajícího slunce.

Literatura

Acosta Rodríguez, A.

2000 La reforma eclesiástica y misional (siglo XVIII). In Tander E., dir. del vol., Hidalgo Lehnede, J. coord. del vol. *Procesos americanos hacia la redefinición colonial. Historia general de América Latina V*, 349-374. Paris: UNESCO, Editorial Trotta.

Anna, T. E.

1979 *The Fall of Royal Government in Peru*. Lincoln - London: University of Nebraska. Press.

1983 *Spain and the Loss of America*. Lincoln - London: University of Nebraska Press.

Batllori, M.

1953 *El abate Viscardo. Historia y mito de la intervención de los jesuitas en la independencia de Hispanoamérica*. Caracas: Instituto Panamericano de Geografía e Historia.

Bolívar, S.

2004 *Dopis z Jamajky*. In Housková, A. *Druhý břeh Západu. Iberoamerika jako soužití kultur*, 28-41. Praha: Mladá fronta.

Böttcher, N.

2007 *A Ship Laden with Dollars. Britische Handelsinteressen in Kuba (1762-1825)*. Frankfurt/Main: Vervuert.

Brading, D. A.

1994 *Nationalism and State-Building in Latin American History*. *Ibero-Amerikanisches Archiv* 20, 1/2, 83-108.

Bulmer-Thomas, V.; Coatsworth, J. H.; Cortés Conde, R.

2006 *Cambridge Economic History of Latin America I-II*. Cambridge: Cambridge University Press.

Bushnell D.

1985 *The Independence of Spanish South America*. In Bethell L. *Cambridge History of Latin America III*, 95-156. Cambridge: Cambridge University Press.

Eltis, D.

2001 *The volume and structure of the transatlantic slave trade. A reassessment*. *The William and Marry Quarterly*, 17-46.

Fisher, J.

1997 *The Economic Aspects of Spanish Imperialism in America, 1492-1810*. Liverpool: Liverpool University Press.

Franco, J. L.

1965 *La batalla por el dominio del Caribe y el golfo de México. Revoluciones y conflictos internacionales en el Caribe, 1789-1854, II*. La Habana: Instituto de Historia, Academia de Ciencias.

Friedlaender, H.

1944 *Historia económica de Cuba*. La Habana: Jesus Montero.

Garavaglia, J. C.

2000 Paisaje cultural, agrosistemas y producción agrarian (siglo XVIII). In *Historia General de América Latina*, IV, Tandeter. E. (dir. del vol., Hidalgo Lehuedé, J. (coord.). *Procesos americanos hacia la redefinición colonial*, 103-126. Paris: Ediciones UNESCO/Editorial Trotta.

García Melero, L. A.

1977 *La independencia de los Estados Unidos de Norteamérica a través de la prensa española*. Madrid: Ministerio de Asuntos exteriores

González-Ripoll, M. D.; Naranjo, C.; Ferrer A.; García A.; Opatrný J.

2004 *El rumor de Haití en Cuba: Temor, raza y rebeldía, 1789-1844*. Madrid: CSIC 2004.

Gutiérrez Escudero, A.

2007 Juan Pablo Viscardo y su „Carta Dirigida a Los Españoles Americanos“. *Anuario. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, no. 17, mayo de 2007, 323-343.

Hernández González, M.

2006 *Francisco de Miranda y su ruptura con España*. Caracas: Academia Nacional de Historia.

Chust, M.; Serrano, J. A., eds.

2007 *Debates sobre las independencias iberoamericanas*, Estudios AHILA de Historia Latinoamericana N° 3, AHILA. Madrid - Frankfurt am Main: Iberoamericana-Vervuert.

Kossok, M.

1964 *Im Schatten der Heiligen Allianz. Deutschland und Lateinamerika 1815-1830. Zur Politik der deutschen Staaten gegenüber der Unabhängigkeitsbewegung Mittel- und Südamerika*. Berlin: Akademie Verlag.

1957 *Kolonialbürgertum und Revolution. Über den Charakter der hispanoamerikanischen Unabhängigkeitsbewegung, 1810-1826. Wissenschaftliche Zeitschrift der Kal-Marx-Universität*, VII, no8. 224-253.

König, H.-J.

2000 Nacionalismo y nación en la historia de Iberoamérica. *Cuadernos de historia latinoamericana. Estado-nación, Comunidad indígena, Industria*, no.8, 7-47.

Kueth, A.; Marchena J. (eds.)

2005 *Soldados del Rey. El ejército borbónico en América colonial en vísperas de la Independencia*. Castellón: Universitat Jaime I.

LeRiverend, J.

1974 *Historia económica de Cuba*. La Habana: Instituto cubano del libro.

Lynch, J.

1973 *The Spanish American Revolutions 1808-1826*. London: Weidenfeld and Nicolson.

Miño Grijalva, M.

2000 De la manufactura a la protoindustria. In *Historia General de América Latina*, IV., Tandeter. E. (dir. del vol., Hidalgo Lehuedé, J. (coord.)), *Procesos americanos hacia la redefinición colonial, 167-192*. Paris: Ediciones UNESCO/Editorial Trotta.

Meissner, J.; Mücke, U.; Weber K.

2008 *Schwarzes Amerika. Eine Geschichte der Sklaverei*. München: Verlag C. H. Beck.

Marrero L.

1978 *Cuba, economía y sociedad, Del monopolio hacia la libertad comercial (1701-1763)*. Madrid: Editorial Playor, S. A.

May, E. R.

1975 *The Making of the Monroe Doctrine*. Cambridge - London: The Belknap Press of Harvard University Press.

McNeil, J. R.

1985 *Atlantic Empires of France and Spain. Louisbourg and Havana 1700-1763*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press.

Miranda, F.

2006 A los pueblos habitantes del continente Américo-Colombiano Colombiano. In Antonio Gutiérrez Escudero, Francisco de Miranda y su expedición libertadora de 1806, Araucaria. *Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, Año 8, No. 16, segundo semestre de 2006.

Monguio, L.

1978 Palabras e ideas: „Patria“ y „Nación“ en el Virreinato del Perú. *Revista Iberoamericana*, 104-105, 451-470.

Moreno Fragnals, M.

1978 *El ingenio. Complejo económico social cubano del azúcar*, I. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales.

Moron, G.

1971 *Historia de Venezuela, V. La nacionalidad*. Caracas: ES Propiead.

Olmos Sánchez, I. O.

1989 *La sociedad mexicana en la víspera de la independencia (1787-1821)*. Murcia: Universidad de Murcia.

Opatrný, J.

2010 *José Antonio Saco y la búsqueda de la identidad cubana*. Praha: Karolinum.

- Parcerro Torre, C. M.
1998 *La pérdida de la Habana y las reformas borbónicas en Cuba, 1760-1773*. Junta de Castilla y León.
- Parry, J. H.
1981 *Spanish Seaborne Empire*. New York: Knopf.
- Paz Sánchez, M de
2006 *La masonería y la pérdida de las colonias*. Estudios. Santa Cruz de Tenerife: Ediciones Idea
- Pérez Sánchez A. E.; Sayre, E. A.
1989 *Goya and his Spirit of the Enlightenment*. Boston: Little, Brown.
- Perkins, D.
1963 *A History of the Monroe Doctrine*. Boston: Little, Brown.
- Platt, D. C. M.
1972 *Latin America and the British Trade, 1806-1914*. New York: Harper&Row Publishers, Inc.
- Polišenský, J. a kol.
1979 *Dějiny Latinské Ameriky*. Praha: Svoboda.
- Rodríguez O., J. E.
1998 *The independence of Spanish America*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rodríguez O., J. E. (coord.)
2005 *Revolución, independencia y las nuevas naciones de América*. Madrid: Fundación MAPFRE TAVERA.
- Shafter, R. J.
1958 *The Economic Societies in the Spanish World (1763-1821)*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Viscardo, J. P.
2007 *La carta dirigida a los españoles americanos*. *Anuario. Revista Iberoamericana de Filosofía, Política y Humanidades*, no. 17, mayo de 2007, 337.
- Vázquez, S.
2009 *Exaltación patriótica en la Habana durante la crisis de 1808*. In Ramos Santana, A.; Romero Ferrer, A. (eds.). *Los emblemas de la libertad*, 559-579. Cádiz: Universidad de Cádiz.
- Williams, E.
1975 *Capitalismo y esclavitud*. La Habana: Editorial de Ciencias Sociales, Instituto del libro.
1994 *Capitalism and Slavery*. Chapel Hill and London: The University of North Carolina Press.

15. Bílá hora a černý pád stavovského státu

Jaroslav Pánek

V průběhu téměř čtyř staletí vyrostla Bílá hora v symbolický mezník českých dějin. Očima jedněch byla a je nazírána jako největší národní katastrofa, očima druhých jako návrat do lůna katolické církve, z jedné strany jako důsledek nedostatečné vytrvalosti účastníků českého stavovského odboje a zrady (potenciálních) spojenců, z druhé strany jako triumf pod záštitou samotné Panny Marie Vítězné. Mýtus, který vznikl kolem krátké bitky na opukovém návrší západně od Prahy, žije vytrvale především v žurnalistice a v obecném povědomí a vrací se v situacích, které jeho nositelé pokládají za zlomové. Často zcela odtržen od dávných kořenů na přelomu 16. a 17. století vyvstává v úvahách zahraničněpolitických (zejména v souvislosti s omezením státní svrchovanosti po vstupu do Evropské unie), ekonomických (v sepětí s temnými stránkami privatizace) nebo kulturních (při kritice současné úrovně české vzdělanosti a pokleslého národního sebevědomí). Dalo by se říci, že v obecném povědomí mnoha Čechů je imaginární „Bílá hora“ synonymem kolapsu čehokoli, co si právě zaslouží kritiku či odsouzení. Kolapsu státu, svobody, národního hospodářství, školského systému... Odborné dějepisectví hovoří v souvislosti s dávnými událostmi počínajícího 17. století spíše o mnohostranné krizi, ač i tento pojem má značně pohyblivé vymezení. Výhoda zasvěcenějšího pohledu do minulosti spočívá v tom, že se historiografie dokázala zbavit břemene mýtu jeho kritickou tematizací (Petraň 1993). Leč také ona si zachovává široký rozptyl názorů na význam událostí, jež neovlivnily pouze české země, ale do jisté míry raně novověkou střední Evropu, především země habsburské monarchie, a měly krátkodobý dopad i za jejími hranicemi od Itálie až po Anglii.